

M. TAYYIB GÖKBILGIN

AJALET RUMELIJA

(Popis sandžaka i gradova na početku vladavine Sulejmana Veličanstvenog)*

(s turskog preveo Hazim Šabanović)

Prikazujući zemlje Rumelije, Katib Čelebi (Hadži Kalfa) u svojoj kosmografiji *Džihānnümā* (Kosmorama) dijeli Rumsku klimu (*Iklīm-i Rūm* = područje Vizantije) na dva dijela, i to na Romaniju i Anadoliju i kaže da je područje koje leži zapadno i sjeverno od Carigradskog moreuza, koji on naziva Carigradski zaliv (Halic-i Konstantiniyye = Zlatni rog) za vrijeme (turskog) osvajanja toga područja postalo poznato pod nazivom Rumelija (Rum-ili). Kao što se taj naziv od početka (turskog osvajanja) upotrebljavao kao naziv jednog geografskog područja, on je isto tako u administrativnoj podjeli označavao jednu upravnu jedinicu koja je tokom širenja (turske vlasti) sve više rasla. U drugoj polovini XIV stoljeća, kada su tek započela osvajanja u Rumeliji, to područje pretvoreno je u beglerbegluk a za njegovog beglerbega postavljen je Lala Šahin-paša. U to doba su pogranična područja tretirana kao krajišta (*uç*) i bila data na upravu ostalim istaknutim komandantima. Prvim krajišnikom (*uçbeg*) imenovan je Gazi Evrenos-beg. Vrijedno je zapaziti da se za Rumeliju u najranijem periodu nikada ne upotrebljava

* Turski tekst i engleski rezime ovog rada prof. M. Tayyiba Gökbilgina, šefa istorijske katedre Carigradskog univerziteta, objavljen je u *Belletenu*, časopisu koji izdaje Tursko istorijsko društvo u Ankari, sv. XX, br. 78. (april 1956), str. 247—294.

Donosimo ga u prevodu jer sadrži vrlo važne izvorne podatke za povijest osmanske administracije na Balkanu tridesetih godina XVI stoljeća. Izvjesne autorove pogreške u dešifrovanju i čitanju geografskih naziva otklonjene su bez ikakvih napomena. Takav postupak omogućili su snimci originala koje je prof. Gökbilgin priložio svome radu, a koji ovdje, kao ni karte iz *Džihānnümā*, nisu reprodukovani. Ne možemo se složiti sa autorom u pogledu shvatanja i tumačenja nekih podataka koje pružaju ovi izvori (koji se mogu bliže datirati), ali se ovdje u to nismo upuštali.

naziv ajalet. Isto tako tada nema naziva liva ili sandžak. (Ašikpaša-zade i Nešri male gradove i njihova područja spominju uvijek kao vilajete. Npr. Vilajet Dimotika, vilajet Ipsala, vilajet Hajrabolu, vilajet Čorlu, itd.). Znači da se ta organizacija postepeno kompletirala u XV stoljeću i da su administrativna područja i njihovi nazivi u to vrijeme određena i postala jasna. Ako se ima u vidu veliki značaj koji je Rumelija stekla za Osmansku državu, onda je jasno da su od početka njenog osvajanja na njenu upravu i na čelo njenih vojnih snaga dovođeni najzaslužniji i najpouzdaniji državnici i komandanti. Tako, vidimo, da su u prvoj polovini XV stoljeća na čelo uprave toga područja dovođene ličnosti koje su igrale najvažniju ulogu u državnom rukovodstvu, kao što su Timurtaš-paša, Bajezid-paša, Sinan-paša i Šihabuddin-paša.

Kao što su sami lično upravljali područjem koje je najprije zauzeto i organizovano kao *Paša sandžak*, oni su isto tako posredstvom zapovjednika koji su stekli najveće zasluge i u čiju su se sposobnost mogli pouzdati, kao sandžake stavljali pod svoju upravu i komandu gradove i varoši koji su po svojoj strateškoj važnosti još više dolazili u prvi plan ili su bili pogodni da postanu administrativni centri. Na taj način obrazovani su redom sandžaci Galipolje, Černomen (Çirmen) Viza, Sofija, Nikopolje i priključeni Rumeljskom beglerbegluku. Cijelo to područje je sve do sredine XVI stoljeća, pa čak i do kraja vladavine sultana Sulejmana Veličanstvenog, predstavljalo jedan jedini beglerbegluk — izuzimajući ajalete obrazovane u Ugarskoj — bez obzira na dalja osvajanja i rasprostranje carstva dok su novoanektirane zemlje, prema administrativnoj i strateškoj važnosti, pretvarane samo u sandžake.

Vidimo da se ovaj beglerbegluk od početka XV stoljeća, a naročito od epohe Mehmeda Osvajača ponekad direktno sjedinjuje sa položajem velikog vezira (Da veliki veziri direktno upravljaju i ovim beglerbeglukom). Kao što nalazimo da su oni prvi put sjedinjeni na početku vladavine Murata II u ličnosti Bajezid-paše, isto tako vidimo da za onih petnaest godina kad je veliki vezir bio Mahmud-paša, kao i u doba Sulejmana Veličanstvenog, od vremena kada je na položaj velikog vezira došao Ibrahim-paša, — rumeljskim beglerbeglukom upravljaju veliki veziri lično. To jasno pokazuje zapis: »pročelnik velikih vezira, veliki vezir i beglerbeg (doslovno: zapovjednik nad zapovjednicima) njegova ekscelencija, Ibrahim-paša«, u defteru koji ćemo prikazati. Pored svega toga, ne može se kazati ni za Mahmud-pašu niti za Ibrahim-pašu da su oni (kao veliki veziri) istovremeno stalno bili i beglerbezi Rumelije nego su i tada s vremena na vrijeme beglerbezi Rumelije bivale i druge ličnosti. Samo se vidi da su oni tu dužnost preuzimali u evropskim vojnim pohodima koji su vođeni iz Rumelije. Vjerovatno je to stanje bilo diktirano time što je ovo područje predstavljalo središte tereta vojne i vanjske politike sultana Mehmeda Osvajača i sultana Sulejmana Zakonodavca. I kao što je u istinu prvi osvojio Srbiju, Bosnu, Alba-

niju i Moreju isto je tako drugi, polazeći iz toga područja, zauzeo Beograd, Ugarsku i Dalmatinsko primorje.

Sve do najskorijeg vremena bilo je uobičajeno da se najpozdanija obavještenja o najranijoj organizaciji, prihodima, hasovima, timarima, vojnoj snazi i dr. Rumelije, koja je kao jedan ajalet obuhvatala gotovo čitavo Balkansko poluostrvo, dobiju u sumornom obliku iz 'Ajni 'Adijeva traktata *Kavānīn-i Āl-i Osmān der Hulāsa-i mezāmīn-i defter-i divān*. Taj izvor, koji potiče s početka XVII stoljeća, daleko je od toga da potpuno vjerno osvjetli situaciju XVI stoljeća, a naročito organizaciju u doba Sulejmana Zakonodavca. Pa i drugi izvori iz XVII stoljeća kojima se koristio Hammer, kao i podaci onog dijela Hadži Kalfine Kosmorame (*Džihānnümā*) o Rumeliji i Kanun-nama Husejna Hezarfena (*Telhīsu 'l-beyān fī Kavānīn-i Āl-i 'Osmān*) mogu da nas upoznaju samo sa organizacijom kakva je bila u njihovo vrijeme. Kodža Nišandži Dželalzade, međutim, koji bi nam kao najkompetentniji izvor mogao pružiti takvu vrstu podataka za XVI stoljeće, u svom poznatom djelu *Tabakātu'l-memālik fī dereğāti 'l-mesālik* govori, na žalost, o organizaciji Rumelije samo u sadržaju (*Tabakāt ve dereğāt*). Pri takvom stanju stvari za ovo pitanje pokazuje se sama po sebi velika vrijednost onovremenih popisnih deftera. Zbog toga što je status Rumelije, kao i ostalih područja imperije, utvrđen sa svim pojedinostima u raznim popisima koji su napravljeni u drugoj polovini XV i prvoj polovini XVI stoljeća, mi smo danas u mogućnosti da i u ovom pogledu raspoložemo sa zaista obilnim podacima. Samo je najveći nedostatak tih popisa u tome što do nas nije dospjela kompletna serija popisa koji su u određenom vremenu izvršeni u svim područjima. Dobijanje stacionih i najvjerodostojnijih rezultata koji bi obuhvatali cijelu Rumeliju, uporedivši razne deftere, uslovljeno je malo većim unapređenjem istraživanja o tom pitanju. S obzirom na to, izvanredan značaj imaju neki mali zbirni defteri, na koje smo u posljednje vrijeme naišli u Arhivu Topkapu Saraja — koji su pripremljeni s praktičnim ciljem da članovima divana i istaknutim državicima u svakoj prilici posluže kao potsjetnik — zato što daju cjelovite preglede organizacije Rumelije na početku vladavine sultana Sulejmana Zakonodavca, a naročito u vrijeme kad se na položaju velikog vezira nalazio Ibrahim-paša (iz Parge).

Ovi defteri ne pružaju detaljne podatke kakve vidimo u drugim (pojedinačnim ili zbirnim) popisnim defterima, nego nas jednostavno upoznaju sa statusom sandžaka, većih i manjih varoši u Rumeliji, o tome jesu li oni sandžak (*liva*), varoš (*şehir*), varošica (*kasaba*) ili su u statusu tvrđave (*kale*), kome mjestu pripadaju, u čijem se posjedu nalaze i na koji se način posjeduju, te koliki je prihod varoši, dakle o najelementarnijim tačkama.

Ti dokumenti nose arhivske brojeve D. 10.057, D. 8.303 i D. 9.578 i nijedan nije datiran. Za prvi se izričito kaže da je sastavljen u doba Ibrahim-paše (iz Parge), a za ostale se iz njihovog sadržaja može indirektno zaključiti da pripadaju istom vremenu. To potvrđu-

je i činjenica da su ličnosti koje su u njima spomenute kao što su državnici Mustafa-paša, Ajas-paša, Skender-čelebi, navedeni kao živi. Ali i među tim dokumentima postoje neke razlike u pogledu vremena nastanka. Među njima je po našem mišljenju najranije sastavljen onaj pod signaturom D. 9.578, s razlikom od nekoliko godina i on je u svakom slučaju morao biti napisan između 1526. i 1528. godine. Poslije njega sastavljen je defter br. D. 10.057, a najkasnije, ali opet u doba Ibrahim-paše, defter pod br. D. 8.303.

Dva od ovih deftera sadrže samo popis sandžaka (*liva*) dok br. D. 9.578 prikazuje i nahije svakog sandžaka; smatrajući ga najvažnijim, želimo da se na tom dokumentu posebno zadržimo. Saopštavajući i ostale i nastojeći da ovaj posljednji potpunimo i objasnimo bilješkama drugih popisa iz različitih vremena, naša je želja bila da pokušamo utvrditi status Rumelije naročito u XVI stoljeću. To će nam omogućiti opširne napomene o svakom sandžaku i varoši. Mi ćemo se zadovoljiti da ovdje damo još samo neke opće napomene o dokumentu br. D. 9.578, koji smatramo najvažnijim, dok ćemo se detaljnijih objašnjenja i pojedinosti dotaći u napomenama.

Prema ovim defterima, cijeli ajalet broji 27 do 31 sandžak i u njima nije provedena podjela na Desno i Lijevo krilo (*kol*) ni Rumelije niti Paša-sandžaka. Ako se iz toga zbira izbace tri sandžaka (Musellem, Vojnuk i Čingane) zbog toga što nisu teritorijalne jedinice, nego su predstavljali čisto vojne organizacije, onda proizilazi da je sav ajalet brojao 27 do 28 sandžaka. S druge strane, jedan popisni defter (Arhiv Predsjedništva vlade br. 167) koji je pisan nekako u isto vrijeme i koji uz to mnogo puta iskazuje prihode u istom iznosu u kome su navedeni u dokumentu br. D. 9578 pokazuje da je Paša sandžak bio podijeljen na dva dijela: Desno i Lijevo krilo. Katib Čelebi, međutim, dijeli provincije Rumelije na tri krila: Desno, Lijevo i Srednje. Poznato je da on Desnim krilom smatra, idući iz Istanbula u Silitriju, sandžake: Vizu, Kirkkilise i Podunavlje, Lijevim krilom: Egejske obale, Solun i Moreju, a Srednjim krilom sandžake koji se nalaze na bosanskom i budimskom drumu.

Jedna od najvećih osobenosti ovih dokumenata jeste u tome što se ni navedeni sandžaci ni varoši i kasabe koje pripadaju tim sandžacima ne podudaraju ne samo sa izvorima XVII stoljeća nego ni sa listom koju je dao Dželalzāde pa čak ni sa drugim kasnijim popisima, nego pružaju sliku koja se razlikuje od njih. Dok, npr., Dželalzāde spominje Skoplje i Delvinu kao zasebne sandžake (isto kao što je u 'Ajni 'Alijevoj *Risāli* i u *Džihānnümā*) dotle su oni u ovim dokumentima prikazani kao kasabe od kojih je prva pripojena Paša-sandžaku, a druga Vallonskom sandžaku. S druge strane, dok popisni defter br. 167 (iz 937/1531) prikazuje Florinu kao kadiluk, dotle se to područje u dokumentu br. D. 9578 prikazuje kao sandžak. Kad je nakon osvajanja Mađarske ustrojen Budimski ajalet, bilo je prirodno da se sandžaci: Smederevo i Zvornik, koji se u ovim dokumentima vide u sastavu Rumelijskog ajaleta, pripoje Budimu. Ni Kodža Nišandži u svom djelu ove sandžake nije spomenuo u listi

sandžaka Rumelije. Isto tako, za razliku od popisanih deftera toga doba, u ovim dokumentima vidimo i sandžake Galipolje i Mitilenu (Midilli) takođe u sastavu i pod upravom Rumelije. Iz historijskih izvora, a među njima i iz rukopisa Bibliothéque National, Manuscrit Turc № 40, list 40 saznajemo da su ti sandžaci od sredine XVI stoljeća predstavljali sandžake jednog novog ajaleta koji je organizovan pod imenom *Džezâir-i Bahr-i Sefîd* (Arhipelag Sredozemnog mora) (i da je prvi predstavljao Paša sandžak).

Postoje prilično velike razlike između varoši (*šehir*) gradova (*kala*) i varošica (*kasaba*) koje pripadaju pojedinim sandžacima ne samo u odnosu na *Džihännümâ*, nego i u odnosu na popisne deftere, pa je to u napomenama opširno prikazano. Kao najbrojniji i najprostraniji među rumelijskim sandžacima dolazi Paša sandžak sa 34 šehera i kasabe. Najglavnija od tih mjesta (Solun, Jedrene, Skoplje, Bitolj, Serez) bila su carski has. Takvih varoši i kasaba nije bilo malo ni u drugim sandžacima. Taj status imale su i rudarske varoši (*šehir*). Među posjednicima hasova i zijameta u ovim sandžacima i varošima javljaju se značajne ličnosti toga doba i sandžakbezi. Nailazi se i na takva mjesta čiji su prihodi određeni nekom vakufu.

Jedan dio ovih sandžaka, svakako zato što su bili organizovani u strateške svrhe, obuhvatali su vrlo maleno područje. Tako se, npr., Skadarski sandžak sastojao od Peći, Podgorice i Skadra; Elbasanski sandžak od gradova Drača i Elbasana; Ohridski sandžak samo od Ohrida i Kruje (Akkëhisar). Sandžaci: Prizren i Karli-ili su također na isti način bili sastavljeni od dvije do tri varoši. U mjestima koja su pripadala tim sandžacima događale su se vremenom mnoge promjene; mi smo nastojali da to pokažemo u napomenama praveći poređenja sa drugim popisnim podacima.

Da bismo omogućili poređenje između upravne podjele Rumelije, kakva je bila u doba Sulejmana Zakonodavca, i one iz vremena Katib Celebije, mi smo našli korisnim da u ovom radu donesemo karte koje smo uzeli iz jednog rukopisnog primjerka djela *Džihännümâ*. Iznoseći i komentarišući ovdje te dokumente mislimo da smo im obratili pažnju prema njihovoj važnosti.

POPIS SANDŽAKA OSMANSKOG CARSTVA

Arhiv Top Kapu Saraja D 10.057

Paša sandžak (Livâ-i Paša), na pročelniku velikih vezira, velikom veziru i beglerbegu (doslovno: zapovjedniku zapovjednika) njegovoj ekselenciji Ibrahim-paši, neka mu vrline budu trajne!

Smederevski sandžak (Livâ-i Semendre), na Mehmed-begu, sinu Jahja-paše, prihod 500.000¹.

¹ U defteru br. D. 8803 koji je sastavljen nešto kasnije razlika je samo u prihodu: 550.000.

Bosanski sandžak (Livâ-i Bosna), na Husrev-begu, sinu Ferhat-aginu, prihod 650.000².

Galipoljski sandžak (Livâ-i Gelibolu) na Mustafa-begu, prihod 650.000.

Nikopoljski sandžak (Livâ-i Niğbolu) na Mehmed-begu, sinu Mihalovu, prihod 603.000³.

Morejski sandžak (Livâ-i Mora) na njegovoj ekselenciji Zejnil-paši, prihod 606.000⁴.

Hercegovački sandžak (Livâ-i Hersek) na Ahmed-begu, bratu Mustafa-begovom, prihod 375.000⁵.

Ohridski sandžak (Livâ-i Ohri) na Hasan-begu, prihod 300.000⁶.

Skadarski sandžak (Livâ-i Iskenderye) na Bali-begu, prihod 605.000⁷.

Silistrijski sandžak (Livâ-i Silistra) na Mehmed-begu, starijima dvorskih kapidžija, vratara (*ağay-i bevâbân*), prihod 540.000.

Valonski sandžak (Livâ-i Avlonya) na Sulejman-begu, prihod 473.000⁸.

Vučitrnski sandžak (Livâ-i Vučitirn) na Piri-begu, sinu Baltinu, prihod 406.386⁹.

Kruševački sandžak (Livâ-i Alacahisar) na Ahmed-begu, bratu Mustafa-begovom, prihod 335.000, sada je upražnjen¹⁰.

Vidinski sandžak (Livâ-i Vidin) na Jahši-begu, sinu Mihalovom, prihod 400.000¹¹.

Janjinski sandžak (Livâ-i Yanya) na Mehmed-begu, prihod 600.000¹².

Trikkalski sandžak (Livâ-i Tirhala) na Hasan-bega, sinu Omerbegovu, prihod 512.000^{12a}.

Prizrenski sandžak (Livâ-i Prizren) na Küçük Bali-begu, prihod 200.000¹³.

² U D. 8803 prihod: 655.000.

³ U D. 8803 prihod: 602.000.

⁴ U D. 8803 sandžakbeg je Hasan-beg, sin Omer-bega, a prihod 512.000.

⁵ U D. 8803 sandžakbeg je Ahmed-beg sin Kasim-paše, a prihod 350.000.

⁶ U D. 8803 sandžakbeg je Sinan-beg, a prihod 280.000.

⁷ U D. 8803 sandžakbeg je Ahmed-beg, a prihod 375.000.

⁸ U D. 8803 prihod je 443.000.

⁹ U D. 8803 prihod je 406.000.

¹⁰ Pošto je Ahmed-beg, kako smo gore vidjeli, premješten u hercegovački sandžak, ovo je mjesto ostalo upražnjeno, pa je nešto kasnije, ka-

ko vidimo iz dokumenta D. 8803, na taj položaj došao Hasan-beg, sin Evrenosa. Tom prilikom je i prihod smanjen na 220.000.

¹¹ Po D. 8803 sandžakbeg ovog sandžaka je Lutfi-beg (kasniji veliki vezir Lutfi-paša), koga ranije vidimo u sandžaku Ajdin u Anadoljskom ajaletu (Up. *Islam Ansiklopedisi* s. v. *Lütfi Paşa*), prihod 503.000.

¹² Ova ličnost se zamijenila sa morejskim sandžakbegom Zejnel-pašom. U D. 8803 vidimo (na tom položaju) Zejnel-pašu sa prihodom od 606.000.

¹³ U D. 8803 Ali-beg, sin Skender-paše Bostanija.

Sandžak Eubeja (Livâ-i Ağrıboz) na Ahmed-begu, sinu Kasim-pašinu, prihod 320.000¹⁴.

Elbasanski sandžak (Livâ-i Ilbasan) na Hasan-begu, sinu Evrenosovu, prihod 200.000.

Sandžak Viza (Livâ-i Vize) na Zagardži Ahmed-begu, 230.000. To je has (carsko domeno)¹⁵.

Čustendilski sandžak (Livâ-i Köstendil) na Mehmed-begu, sinu Ahmed-aginu, prihod 314.000¹⁶

Zvornički sandžak (Livâ-i Izvornik) na Sinan-begu, čehaji rumelijskog (beglerbega) (*kethüda-i Rumili*), prihod 256.000¹⁷.

Sandžak Karli-ili (Livâ-i Karli-ili) na Kajt-beju Čerkezu (El-Çerkesi), prihod 200.000.

Černomenski sandžak (Livâ-i Čirmen) na Ali-begu, zapovjedniku gariba desnog krila (*ağay-i gurebây-i yemîn*), prihod 152.000.

Sandžak musellema Kizildže (Livâ-i Kizilca Müsellem) na Mehmed-begu, sinu Toduržakovu, prihod 140.000.

Vojnučki sandžak (Livâ-i Voynuk) na Nebi-begu, starješini carske štale (*kethüda-i ahur*), prihod 80.000.

Ciganski sandžak (Livâ-i Çingâne) na Ali-begu, sinu Skenderpašinu, prihod 170.000¹⁸.

Crnogorski sandžak (Livâ-i Karadağ) na Skender-begu Crnojeviću, prihod 101.000.

Sandžak Kefa (Livâ-i Kefe), upražnjen je, a prihod mu je 400.000. Dat je Mehmed-begu, sandžakbegu Amasije¹⁹.

Solunski sandžak (Livâ-i Selânik) dat je u vidu mirovine²⁰.

Mitilena (Midillu) sa Rodom (Rodos) data je Isfendijari Dželil-begu, [prihod] 300.000²¹.

POPIS VAROŠI I VAROŠICA U RUMELIJI U PAŠA SANDŽAKU²²

Arhiv Topkapi Saraja D. 9578.

*Jedrene*²³ (tur. Edirne) carski has, prihod osamnaest puta po stotinu hiljada i sedam hiljada osam stotina devedeset i dva (1,807.892)²⁴.

¹⁴ U D. 8803 sandžakbeg ovog sandžaka je Ahmed-beg, brat njegove ekelencije Ajas-paše pa je kasnije, kako smo gore vidjeli, u Hercegovачki sandžak upućen Ahmed-beg, sin Kasim-paše. Prihod 325.000.

¹⁵ U D. 8803 sandžakbeg ovoga sandžaka je Mustafa-beg sin Jahja-paše, a prihod je 225.000.

¹⁶ U D. 8803 prihod je 319.000.

¹⁷ U D. 8803 sandžakbeg je Küçük Bali-beg koji je ovamo došao iz Prizrena (vidi naprijed); prihod: 220.000.

¹⁸ U D. 8803 vidi se da je Ali-beg poslan u prizrenski sandžak, kako je

gore spomenuto, a na njegovo mjesto došao je Ahmed-beg, sin Jahja-paše sa prihodom od 180.000.

¹⁹ U D. 8803 kaže se »u posjedu Mehmed-bega« što je u svakom slučaju ista ličnost.

²⁰ Kao što ovdje nije spomenuto kome je bio povjeren, tako u D. 8803 solunski sandžak nije uopće upisan.

²¹ U D. 10057 nema Mitilene ni Rodosa, a nalazi se u D. 8803.

²² Paša sandžak Rumelijskog ajaleta, to znači (da je to sandžak u kome se nalazi) rezidencija beglerbega toga ajaleta i da su ovdje navedene

Dimotika (danas *Didymoteichon*), zakonski porezi (*örfiyyāt*) su carski has, a šerijatski porezi (*šer'iiyyat*) su uvakufljeni imaretu sultana Bajezid-hana²⁵.

Ergene (danas *Uzunköprü*) vakuf ergenskog imareta, prihod 64.371²⁶.

Feredžik (tur. *Ferecik* grč. *Férai*) je u posjedu kapudan-bega, prihod 28.000²⁷.

Ipsala je u posjedu Mustafa-paše, prihod 45.579²⁸.

Stara Zagora (Eski Zağra) je u posjedu jednog subaše; prihod 49.098²⁹.

Kizilagač (tur. *Kizilagaç* = Elhovo) je u posjedu zaima Ru-stema, prihod 11.741³⁰.

varoši (*šehir*) i varošice (*kasaba*) sa Jedrenom na čelu mjesta koja se nalaze pod njegovom direktnom upravom i komandom. Svaki je ajalet imao jedan paša sandžak. U Anadoljskom ajaletu to je bila Kutahija. (Opširnije vid. Tayyib Gökbilgin, *XV ve XVI osurlarda Edirne ve Paşa Livast*, Istanbul 1952; isti u *Islam Ansiklopedisi*, s. v. *Kütahya*).

²⁵ Same varoši i varošice označavaju se terminom *nefs* («sam»), dok se za okolinu i administrativno područje upotrebljavaju termini *nahiya* i *kaza* (kadiluk).

²⁶ Varoš Jedrene je sa svim svojim prihodima pripadala carskom hasu. Godine 935/1529. carski hasovi varoši Jedrene iznosili su 1.827.951 akču. (Up. T. Gökbilgin, n. d. str. 65 i d.).

²⁷ U jednom drugom defteru (Başvekâlet arşivi br. 370) koji daje iste podatke i potječe iz istoga vremena upisan je prihod od 39.057 akči. (Opširnije vid. Gökbilgin, n. d. na više mjesta).

²⁸ Jedna bilješka u popisu iz 890/1484. godine pruža nam pojediniosti i objašnjenja o vakufu ovog imareta u Ergeni (= *Uzunköprü*). Iz njih se vidi da je taj prihod u ono doba iznosio 37.108 akči (Up. n. d. 218).

²⁷ Što je ova kasaba bila u posjedu kapudanpaše (*kapudan-i derya*) razlog je vjerovatno to što se nalazila blizu mora. Tako je prikazuje i defter br. 370 (iz 935/1529); samo je tu upisan njen prihod 22.755 akči. Opisujući je kao malu kasabu u Paša-sandžaku na granici Ipsale i Dimo-

tike, *Džihannuma* bilježi da ima dvije banje (ilice) blizu mora i da je njihove kupole podigao (Kodža) Davud-paša.

²⁸ Ipsala koja je u *Džihannuma* prikazana kao «kasaba bez tvrđave, a pripada Paša-sandžaku» bila je u početku vladavine Zakonodavca u posjedu rumelijskog beglerbega Behram-paše (prihod 49.270 akči). I ona je poslije njegove smrti, za vrijeme neke janjičarske pobune, svakako pripala ovdje spomenutom veziru (Plak) Mustafa-paši. Plak Mustafa-paša je tu istovremeno kupio jedan mlać (od nasljednika Ismail-begova Čifluka) i urvakulio ga za svoju džamiju i imaret u Seru (Serez) (Up. tahrir defter br. 370; Gökbilgin, n. d. 198). Kao što je u toj kasabi postojala džamija Murata II, tu je, kako nas izvještava *Menâzil al-avâlim* (Esad ef. biblioteka br. 2421, list 306), a po njemu i *Džihannuma*, postojala tekija (*ribât*) i imaret Husrev-čehaje. (Up. Gökbilgin, n. d. 220 i d.).

²⁹ Ova kaza koja se ubrajala u nahije (tako!) i područja Jedrena u Paša-sandžaku (up. Gökbilgin, n. d. 86) kao šehir smatrana je zijame-
tom, a njegov subaša, čije se ime ovdje ne spominje, bio je u ono doba Sofu Haliloğlu Jusuf, što saznajemo iz popisnog deftera br. 370.

³⁰ I ova kasaba koja se nalazi sjeverno od Jedrena, na obali Tundže, smatrana je u isto doba područjem Jedrena u istom sandžaku. Pripodi ove kasabe koja je imala status zijameta iskazani su u istom popisnom defteru sa 9041 akčom.

Filibe (= Plovdiv), jedan dio je carski has, a drugi je u posjedu Ajas-paše³¹.

Tatar Pazar (= Pazardžik) je u posjedu anadolskog kazaskera; prihod 18.250³².

Skoplje (tur. Üsküb) je carski has; prihod 372.258³³.

Kalkandelen (= Tetovo) je u posjedu Kubat-bega; prihod 24.158³⁴.

Kirčove (= Kičevo) je u posjedu jednog subaše; prihod: 17.836³⁵.

Köprülü (= Titov Veles) je u posjedu jednog subaše; prihod 31.500³⁶.

³¹ Plovdiv (Filibe) je u ono doba bio varoš (*şehir*) sa 29 muslimanskih i 4 hrišćanske mahale i sa džematima Jevreja i Cigana. Premda se ovdje ne iznosi njegov prihod, u popisnom defteru br. 370 ubilježeno je da su njegovi prihodi 1,321.891 akča i to 1,290.168 akči carskih hasova i 31.723 akče hasova Ajas-paše (koji je u ono doba bio tek postao vezir pod kupolom). Iz *Džihannuma* saznajemo da su godišnji prihodi mirije od Plovdiva sredinom XVII stoljeća iznosili četrdeset tovara (4,000.000) akči.

³² Prihodi ove varošice bili su određeni za has anadolskog kazaskera.

³³ Prihod varoši Skoplja koja je bila carski has prikazan je ovdje malenim. Defter br. 370 utvrđuje u isto vrijeme da samo Skoplje (carski hasovi) zajedno sa mukatom (*adet-i agnāma* (porez na ovce) iznosi 426.527 + 1.761 = 428.288 akči, dok je posebno upisano 6.183 akče od nahije Skoplja. Godine 881/1477. vilajet Skoplje spadao je u hasove Mehmed-čelebije, sina Kurtova i Mustafa-bega, sina Uzgurova. Dio prihoda od tržnih taksi (*kist-i bazar*) i globa varoši (*niyābet*) i globa vilajeta i prihod od taksi na proizvodnju boze (*bozhane*) i voska (*mumhane*) iznosio je 210.000, a prihod od monopola 40.000 akči. U 33 mahale nalazile su se 634 muslimanske kuće, u 12 mahala 299 hrišćanskih kuća i prihod od 46.982 akče. (Up. tapu defter br. 4). Godine 951/1544. imalo je 413 muslimanskih i 206 hrišćanskih kuća; i tada je spadalo u carski has.

³⁴ Kubat-beg je u svakom slučaju bio zajim. Iz spomenutog popisnog deftera koji nas izvještava da je ova

kasaba bila zijamet saznajemo da je njen prihod bio drukčiji i da je iznosio 33.658 akči. Godine 881/1477. samo Tetovo je spadalo u hasove Sulejman-bega, sina Jahši-bega, a imalo je 41 muslimansku i 180 hrišćanskih kuća, a i prihod 46.604 akče, računajući u to i ispendžu (Up. tapu defter br. 4). Godine 951/1544. tu se nalazio has Husrev-paše; u šest mahala bilo je 78 muslimanskih, a u 5 mahala 93 hrišćanske kuće; upisan je prihod od 16.883 akče zajedno sa taksom za ljetnu ispašu (*resm-i yaylak*). (Up. tapu defter br. 232, list 84 i dalje).

³⁵ Godine 881/1477. ovo mjesto držao je zajim Ali-beg, sluga (sandžak-begov (*guldām-i mir*), a imalo je 31 muslimansku i 145 hrišćanskih kuća i prihod od 27.870 (Tapu defter br. 4). Vidi se da je 951/1544. godine spadao u zijamet Mustafa-bega, sina Kurd Ajdīn-bega, da je u četiri mahale bilo 35 muslimanskih, u dvije mahale 34 hrišćanske kuće i prihod od 28.881 akče (Tapu defter br. 232, list 150 i d.).

³⁶ Kao Kičevo, tako je i Köprülü (Titov Veles) bio zijamet. Popisni defter iz istog vremena pokazuje iste prihode. Godine 881/1477, međutim, sam Köprülü kao has subaše nalazio se u posjedu Sulejman-bega, brata Šehsuvar-bega (na koga je prešao) sa tahvila Inal-bega iz Kastamonija. Kist-i bazar i nijabet-i vilajet iznosio je 3.000 akči; tu se nalazilo 12 muslimanskih i 190 hrišćanskih kuća sa prihodom od 32.684 akče (Defter br. 4). Godine 951/1544. Köprülü je spadao u zijamet Hizir-bega, sina Mihal-begova, unuka Jahši-begova, a prihod mu je bio 30.523 akče (Up. defter br. 232, list 376).

Pirlepe (= Prilep) je u posjedu Dukadinzade-a; prihod 76.977³⁷.
Manastir (= Bitolj) je carski has; prihod 106.226³⁸.

Yenidže-i Vardar (tur. Yenice-i Vardar (= Yenidža, Jianitsa) je u posjedu zaima Hamze, muža gospođe šaha Ismaila; prihod 20.000³⁹.

Vodene (= Voden, danas Edesse) je u posjedu Kasim-paše; prihod 15.213⁴⁰.

Karaferije (tur. Karaferye = Verija, Ber, danas Beroia) je u posjedu Kasim-paše; prihod 55.219⁴¹.

Serfidže (tur. Serfice = Srbica, danas Serbia) je u posjedu Kasim-paše; prihod 52.251⁴².

Hrupište je [carski] has sa tahvila Nizamuddin-bega; prihod 18.569⁴³.

³⁷ I ovo je bio jedan zijamet, a Dukadinzade koji je bio njegov zaim je svakako Mehmed-paša, koga kasnije znamo kao beglerbega Haleba i Misira. Godine 881/1477. sam Prilep, čiji je kist-i bazar iznosio 8.000, a nijabet-i vilajet 4.000 akči — imao je u dvije mahale 21 muslimansku kuću, u dvadeset mahala 3.000 (tako!) hrišćanskih kuća i 79.614 akči prihoda, a nalazio se u zijametu Husejin-bega, gulama (sandžak)-begogovog. (Upor. defter br. 4. Za položaj Prilepa u 951/1544. godini vid. defter br. 232, list 289 i dalje).

³⁸ U popisnom defteru br. 370 upisano je da je prihod ovih hasova 121.276 akči, a adeti-agnam 14.049 akči, ukupno 261.325 (tako) akči. (Za stanje 951/1544. godine vid. tapu defter br. 232, list 218 i dalje).

³⁹ Ovdje spomenuta žena šaha Ismaila vjerovatno je Tadžli-hanuma, koja je zarobljena u boju na Čaldiranu i udata za Tadžizade Džaffer-čelebiju, a poslije njegovog smaknuća bila žena zaima Hamze, koji je posjedovao zijamet ove kasabe. Godine 925/1519. samo mjesto Jenidže-i Vardar imalo je 793 muslimanske kuće, 284 neoženjenih, 25 hrišćanskih i 24 jevrejske kuće i prihod od 49.822 akče, a spadalo je u zijamet Mevlana Ahmed Čelebije (Up. tapu defter br. 70).

⁴⁰ Godine 925/1519. sam Voden bio je zijamet koji su zajednički posjedovali: Ipeklü Murat i Husejn, sin Dizdarov, a imao je 68 muslimanskih i 116 hrišćanskih kuća sa prihodom od 34.417 akči (Up. tapu defter br. 70).

⁴¹ Prema jednom popisnom defteru koji se odnosi na ovo doba (br. 167) u Karaferiji su zajedno sa carskim hasom koji je predstavljao značajan iznos prikazani i hasovi Mustafapaše (Čobana) u iznosu od 22.033 akče, Ajas-paše u iznosu od 40.155 akči i Kasim-paše (Güzeldže) u iznosu od 55.219 akči, s obzirom na to što je tu ukupno upisano 562.677 akči, sultanov has je iznosio 445.270 akči. Kako se Kasim-pašin dio poklapa s iznosom koji je ovdje označen, to je taj iznos predstavljao prihode ove kasabe. Hasovi Mustafapaše su poslije njegove smrti postali carski has. Godine 925/1519. ovo je mjesto imalo 231 muslimansku i 578 hrišćanskih kuća sa prihodom od 96.606 akči, a spadalo je u zijamet Mehmeda, bratića Ali-paše (Hadim, 'Atlık) (Tapu defter br. 70).

⁴² U popisnom defteru br. 167 je i ovdje pored Kasim-pašinog hasa prikazan i carski has u vrijednosti od 59.573 akče, ali je dohotke kasabe kao i u Karaferiji uživao Kasim-paša. Godine 925/1519. Srbica je imala 49 muslimanskih i 646 hrišćanskih kuća i prihod od 83.713 akči, a bila je u zijametu Mevlana Ahmed Čelebije (upor. Tapu defter br. 70).

⁴³ Nizamuddin-beg, čije se ime ovdje spominje, vjerovatno je ličnost koju vidimo 932/1526. da kao emin popisuje Lijevo krilo Paša-sandžaka (Gökbilgin, n. d. str. 365). Njegov ovdášnji timar ili zijamet je kasnije postao carski has (defter br. 167). Zijamet vilajeta Aštın nalazio se 925/1519. u posjedu Kurd-bega, sina Jakub-begova, unuka Aštınova.

Bihlište (= Bilisht) [carski] has sa tahvila Nizamuddin-bega; prihod 13.630⁴⁴.

Kastorija (tur. Kesriye) je carski has; prihod 125.604⁴⁵.

Korča (Görice) je u posjedu Kasim-paše; prihod 9.111⁴⁶.

Gümüldžina (Gümülcina = Komotene) je u posjedu Ali-čelebije, zapovjednika azapa (azapağası); prihod 69.365⁴⁷.

Inos (= Enos) vakuf Bajezid-hanovog imareta; prihod 90.667⁴⁸.

Jenidže-i Karasu (t. Yenice-i Karasu = Karasu Yenidže) je u posjedu Kasim-paše; prihod 15.000⁴⁹.

Drama je u posjedu Ajas-paše; prihod 51.374⁵⁰.

Siros (= Serez, srp. Ser, danas Serrai) has sultana, sjene božje; prihod 188.301⁵¹.

U samoj kasabi Hrupište, koja je bila centar ovog područja bilo je upisano 66 muslimanskih i 73 hrišćanske kuće. Njen prihod zajedno sa ukinutim vojnicima iznosio je 16.509 akči (Up. tapu defter. br. 70).

⁴⁴ Godine 925/1519. Vilajet Vulkašin prikazan je u zijametu Mustafa-bega, sina Pavla Kurtića. U njegovom središtu Bihlištu bilo je upisano 10 muslimanskih i 94 hrišćanske kuće. Tu je prihod u iznosu od 10.030 akči upisan zajedno sa ukinutim vojnicima kao što je bilo i u Hrupištu (Up. tapu defter. br. 70). U popisnom defteru (br. 167) koji je nastao desetak godina kasnije spominje se i drugi naziv Bihlišta kao Vulkašin, a kasaba je prikazana kao carski has (sa prihodom od 13.630 akči). Samo su se tu, tj. u tome kadiluku nalazili i hasovi (rumelijskog beglerbega) Behram-paše u vrijednosti od 15.897 akči.

⁴⁵ Godine 925/1519. samo mjesto Kastorija nalazilo se u zijametu oda-baše Mehmed-bega i Hizira, starješine solunskih pješaka (*serpiyade*), a imalo je 67 muslimanskih i 732 hrišćanske kuće i davalo prihod od 73.888 akči, od čega je 45.300 akči zajedno sa ukinutim vojnicima, pripadalo Mehmed-begu, a preostali dio drugom. Tu je bilo i timara mustahfiza njene tvrđave. (Up. tapu defter. br. 70).

⁴⁶ Godine 925/1519. u vilajetu Gorici (Korča) nalazio se zijamet Kasim-bega, rođaka Jahja-pašinog i vrlo je vjerovatno da je to Kasim-paša koji se ovdje navodi. Tu su posebno prikazani timari mustahfiza

grada Korče u ovo doba (up. tapu defter. br. 70). Kašim-paša je oko 935/1529. godine imao osim varoši Korče i druge hasove u ovoj kazi u iznosu od 57.169 akči (up. defter. br. 167).

⁴⁷ Varoš Gümüldžina bila je 925/1519. godine zijamet »u posjedu Ali-bega, sina Džanbaz Mustafa-bega, age azapa Rumelije« sa prihodom od 68.514 akči (imala je 303 muslimanske kuće, 197 mudžereda, 48 hrišćanskih kuća, 6 mudžereda i 19 jevrejskih kuća). Kasnije je imala prihod od 69.365 akči (Up. tapu deftere. br. 70 i 167).

⁴⁸ Kasaba Inos se, kako se vidi iz vakufname od 898/1492. godine, tada nalazila u vakufu univerziteta (*külliye*) Bajezida II u Jedrenu i imala 728 kuća koje su donosile prihod od 72.590 akči. Kasnije joj je još dodavano i prihodi su porasli. (Više vid. *Edirne ve Paşa Livası* str. 377).

⁴⁹ Godine 925/1519. samo mjesto Jenidže-i Karasu imalo 215 kuća i 124 mudžereda; spadalo je u carske hasove i donosilo prihod od 37.804 akće (Up. tapu defter. br. 70).

⁵⁰ Godine 925/1519. vilajet Drama bila je u posjedu rumelijskog beglerbega Ferhad-paše (sama Drama imala je 116 muslimanskih i 153 hrišćanske kuće i donosila prihod od 51.374 akće). A Kavala, koja je ovamo pripadala, imala je 22 muslimanske i 61 hrišćansku kuću i donosila prihod od 4.736 akči koji je spadao u carski has (Up. tapu defter. br. 70).

⁵¹ Godine 925/1519. sam Ser je također bio carski has (imao je 684 muslimanske, 545 hrišćanskih i 54

Zihna je u posjedu jednog subaše; prihod 49.950⁵².

Nevrokop (= Kato Nevrokopion, danas G. Delčev) je u posjedu zaima Murad-šaha; prihod 54.708⁵³.

Demirhisar (Timur-hisar, Sidhirokastron) je carski has; prihod 40.360⁵⁴.

Avret-hisar (= Ginekokastron) je carski has; prihod 12.297⁵⁵.

Sidrekapsi (= Siderokapsi) je carski has; prihod 155.817⁵⁶.

Šeher Solun (Selanik) je carski has; [prihod] 3,149.659⁵⁷. Nijabet spomenutog šehera uživa sandžakbeg⁵⁸.

U GALIPOLJSKOM SANDŽAKU⁵⁹

Gelibolu (Galipolje) jedan dio je carski has, a drugi je u posjedu sandžakbega⁶⁰.

Malkara je u posjedu sandžakbega; prihod 55.000⁶¹.

jevrejske kuće). U to doba prihod Sera bio je 100.397 akči, osim toga je zakup (*mukata'a*) kopnene carine (*bac-i siyah*) i takse javne vage (*resm-i kantar*) donosio godišnje 104.000 akči (Up. tapu deft. br. 70).

⁵² Jedan popisni defter iz vremena Mehmeda Osvajača prikazuje i Zihnu kao vilajet kao i Dramu i Nevrokop i obavještava nas da su ta mjesta bila has Mehmed-paše (Karamanije). Vidi se još da je u to doba zakup monopola na vosak (*šem'hane mukata'ası*) ove kasabe zajedno sa Dramom i Serom bio važan izvor prihoda. U doba Sulejmana Zakonodavca, pak, ona je bila, kako se to i ovdje ukazuje, u statusu nekih drugih okolnih varoši i varošica i u posjedu zaima i timarnika (Up. *Edirne ve Paša Livası*, str. 74, 85, 145, 148). Godine 925/1519. Zihna je opet prikazana kao vilajet. Samo mjesto Zihna imalo je 46 muslimanskih kuća, 27 mudžereda, 419 hrišćanskih kuća, 73 mudžereda i 141 udovicu i bila zijamet od 56.928 akči; samo njegov zaim nije zapisan. (Up. deft. br. 70).

⁵³ Godine 925/1519. samo mjesto Nevrokop imalo je 167 muslimanskih kuća i 67 mudžereda; 319 hrišćanskih kuća i 26 mudžereda; davalo je prihod od 51.509 akči i spadalo u zijamet Šah-Husein-bega, čehaje Kara Hamidova. (Up. deft. br. 70).

⁵⁴ Mukatu čeltik-zijameta koji se ovdje nalazio u XV st. posjedovali su kao timar Mehmed-paša (Karamani) i Mesih-paša (Up. *Edirne ve*

Paša Livası str. 138, 149). Godine 925/1519. samo mjesto Timur-Hisar imalo je 122 muslimanske kuće i 33 mudžereda; 205 hrišćanskih kuća i 27 mudžereda; bilo je has Piri Mehmed-paše i donosilo prihod od 27.625 akči. (Up. deft. br. 70).

⁵⁵ Godine 925/1519. samo mjesto Avrethisar imalo je 13 muslimanskih kuća i 3 mudžereda; 31 hrišćansku kuću, 6 mudžereda i 8 udovica i donosilo prihod od 12.061 akču koji je spadao u carski has. (Up. isti defter).

⁵⁶ Godine 925/1519. samo mjesto Siderokapsi imalo je 62 muslimanske kuće, 6 mudžereda, 305 hrišćanskih kuća, 31 mudžereda, 37 udovica i spadalo u carski has (Up. isti defter).

⁵⁷ U popisnom defteru br. 167 (iz 935/1529), upisano je u oblasti Soluna 6 varoši i varošica sa 150 sela, mezri, čifluka i drugog kao carski has sa prihodom od 8,059.108 akči.

⁵⁸ Nijabet koji se ovdje spominje vjerovatno je nijabet hrišćana samoga Soluna kao što je bilo i u Jedrenu. Ovaj prihod predstavljao je važan iznos. Sandžakbeg koji je posjedovao ovaj nijabet vjerovatno je neki sandžakbeg u Paša-sandžaku (tako). Možda ličnost koja se u ovo doba spominje u popisnom defteru kao solunski beg (mir-i Selanik). (Isto djelo str. 76, 113). Godine 925/1519. Solun je imao 1394 muslimanske kuće i 282 mudžereda; 1087 hrišćanskih kuća i 55 mudžereda, 300 udovica i 3143 jevrejske kuće i 530 mudžereda, davao je prihod od

U SILISTRIJSKOM SANDŽAKU⁶²

Akkerman (= Cetate Alba = Belgorod Dnestrovski) je carski has; prihod 68.861⁶³.

3.506.762 akče i bio carski has (Up. tapu deft. br. 70).

⁵⁹ Sandžak Galipolje smatrao se, prema riječima Katib Čelebije, »sandžakom kapetana mora« (tj. sandžakom admirala turske mornarice). U ovo doba taj sandžak bio je sastavljen jednostavno od Galipolja i Malkare. Štaviše, u jednom huzdetu iz 840/1437. godine govori se o jednoj ličnosti Izeddinu-Balaban-begu, koga je Murat II postavio sandžakbegom Galipolja i Malkare. (Up. *Edirne ve Paša Livasi* str. 173). U popisnom defteru koji se odnosi na Galipolje iz 860—870/1456—1466. kao i u popisu ovog sandžaka iz 925/1519. godine (*Isto djelo* str. 352 i dalje) upisana su ova mjesta i još jedna do dvije obližnje nahije (Edže Ovasi (Ece Ovasi), Kildulbahr i dr.). Kasnije je Galipolje postalo Paša sandžak ajaleta Kapudan-paše (koji se zvao Džezair-i Bahr-i Sefid). Ovome ajaletu pripojen je jedan dio otoka sa nekim primorskim varošima u vidu sandžaka (*Tuhfetü'l-kibâr* str. 146). Početkom XVII stoljeća nahije galipoljskog sandžaka bile su ove: Galipolje sa nahijom Evreše, otok Limnos, otok Tašoz, nahija Malkara sa nahijom Ibri, nahija Kešan, nahija Ipsala i nahija Gümüldžina (Up. tapu deft. br. 724); ovaj sandžak nalazio se u okviru ajaleta Džezair-i Bahr-i Sefid. (O zijametima i timarima ovog sandžaka u okviru ajaleta Džezair-i Bahr-i Sefid u to doba vidi deft. br. 731).

⁶⁰ Pojedinosi o ovom pitanju pruža popisni defter br. 75 (*Edirne ve Paša Livasi* str. 533; o njegovom položaju 1023/1614. godine vid. deft. br. 724).

⁶¹ Popisni defter iz doba Mehmeda Osvajača (br. 12) prikazuje ovu kasabu kao has galipoljskog mir-i alema. Kako se kasnije tu nalazio sandžakbeg, ona je postala njegov has (*Edirne ve Paša Livasi* str. 532).

⁶² Kasnije, u XVII stoljeću, znamo da je to bio ajalet od devet sandžaka. (*Ajni Ali Risalesi* str. 12). Silistra je u to doba predstavljala područje

od jedanaest kadiluka, kako se to vidi iz popisnih deftera. Samo postoje izvjesne razlike između sadašnjih kaza ovoga sandžaka i kaza koje su navedene u defteru br. 370. Npr. dok Janbolu ovdje nije ni spomenut tamo je prikazan kao kaza. Osim toga, i u vakufnami Bajezida II govori se o selima »u sandžaku Silistri u području Janbolu« (*Edirne ve Paša Livasi* str. 534) (29). Sandžak Silistra je 977/1570. godine u jednom popisnom defteru zaveden kao sandžak Silistra i Akkerman, on je popisan sa njihovim kanunnama, a u sadržaju navedeni su ovi kadiluci: Akkerman, Džankerman, Kili, Bender, Brail (Ibrail = Braila), Silistra, Hirsova i Tekfur-gözü. Pored svega toga, ovaj defter prikazuje samo jedan dio ovog sandžaka što se vidi i iz toga što su u kanunnama, koje su donesene na početku toga deftera, spomenuta dva mjesta koja pripadaju tom sandžaku. Glavne od tih kanunnama su ove: Kanunnama Silistre, akkermanske skele, džankermanske skele, skele Kilija, benderske skele i drugi resmovi, skela Braila i njena kanunnama, kanunnama Tuldže, Isakčija i njihovih skela, skela Baba i njene tržne takse (bac-i bazar), skela Hirsova, skela Kara-Harmanlık i njene tržne takse (bac-i bazar), skela Silistra i drugi resmovi, trg Gendžu-Pazar (Göncü Pazarı), trg Ke-stendže (Köstence), kanunnama Sulu-Mankalije, skele Vanna i Balöik, Hadžioğlu-pazardžik, kanunnama nekih sela kanunnama za Pravadi, Mišivri, Ajdos, Ahjolu, Suzabolu, Janbolu, Karınabad i dr. (Up. tapu deft. br. 483).

⁶³ U carskom hasu kasabe Akkermana bio je i harač hrišćanske raje koji se počeo ubirati od 892/1487, a znamo da je 896/1490. godine poslat jedan ferman tamošnjem kadiji o pitanju »džizije hrišćana vilajeta samog Akkermana« (Up. *Edirne ve Paša Livasi* str. 158).

Godine 977/1570. Akkerman je opet sa svim prihodima carski has.

Grad *Kilija* (Kili) je carski has; prihod 60.025⁶⁴.

Ahjolu (tur. Ahyolu = Pomorie) je carski has; prihod 59.134.

Silistra je u posjedu sandžakbega; prihod 117.831⁶⁵.

Pravadi (Provadija) je u posjedu sandžakbega; prihod 25.390⁶⁶.

Varna je vakuf sultan Selim-hanove džamije; prihod 61.134.

Hirsova (= Hirsovo) je u posjedu sandžakbega; prihod 15.429⁶⁷.

Karinovasi (= Karinabad = Karnobat = Poljanovgrad) je u posjedu sandžakbega; prihod 13.128.

Misivri (= Neseb'ur) je u posjedu sandžakbega; prihod 44.760⁶⁸.

Ajdos (Aydos = Ajtos) je u posjedu Mustafa-paše; prihod 13.750⁶⁹.

Ruskasri (= Rusokastro) je u posjedu jednog subaše; prihod 4.707.

U NIKOPOLJSKOM SANDŽAKU⁷⁰

Rus (= Ruščuk = Ruse) poznato je pod imenom *Yirköki* (= *Giurgiu* = Đurđevo); to je carski has; prihod 81.893⁷¹.

U to doba on je imao u 25 mahala 555 muslimanskih kuća, u 9 mahala 113 hrišćanskih kuća, a posebno džemat Jevreja i džemat Cigana akkermanske tvrđave. U toj tvrđavi nalazili su se mustahfizi, azapi, bešlije, topčije i dr. (Za pojedinosti i detaljniji uvid vid. tahrir deft. br. 483).

⁶⁴ Godine 977/1570. kadiluk Kili bio je carski has. U istoimenoj varošici bilo je 13 mahala — a među njima i mahala Čerkeza — i u njima 298 muslimanskih kuća, zatim u 5 mahala 316 hrišćanskih kuća, dalje 72 mustahfiza, 19 bešlija, topčije i drugi. (Up. isti defter).

⁶⁵ Sandžakbeg koji je posjedovao prihode ne samo od tvrđave i varoši Silistre nego i drugih varošica u ovom sandžaku bio je dugo vremena Kasim-paša (Kodža, Džezeri). On je imao mulkove koje je dobio od Bajezida II i kasnije od Selima II. (Detaljnije vid. *Edirne ve Paşa Livast* str. 433). Godine 977/1570. je samo mjesto Silistra, koje je spadalo u hasove sandžakbega, imalo 447 muslimanskih kuća u dvadeset mahala, 633 hrišćanske kuće u 15 mahala i posebno džemate Jevreja i Cigana, kao i mustahfize tvrđave Silistre. (Detaljnije vid. deft. br. 483).

⁶⁶ Katib Čelebi kaže da je to »varošica i kadiluk u Dobrudži. U nje-

govoj okolini nalaze se mjesta Hadžioglu Pazari i Karin-abad, udaljeni po jedan dan hoda; pa ovu varošicu ne treba pomiješati sa selom Pravadi, koje se nalazi u okolini Jedrena (Up. *Edirne ve Paşa Livast* str. 363).

⁶⁷ Godine 977/1570. varošica Hirsova spadala je u hasove silistrijskog sandžakbega Mehmed-bega. Tvrđava Hirsova imala je 69 mustahfiza, 71 muslimansku kuću, 84 hrišćanske kuće i ostale, i donosila prihod (zajedno sa salarijom) 32.100 akči. (Up. deft. br. 483).

⁶⁸ Popisni defter br. 370 prikazuje »samo mjesto Misivri« u kadiluku Ruskari kao sandžakbegov has sa istim prihodom. U ovom dokumentu, međutim, označena je i varošica Ruskasri kao sandžakbegov has sa subaše.

⁶⁹ Ova varošica je kasnije, svakako poslije smrti Mustafa-paše (Bošnjak, Čoban, Gazi) 935/1529. godine ušla u hasove velikog vezira Ibrahim-paše sa prihodom od 14.496 akči (Up. deft. br. 370).

⁷⁰ U Nikopolju koje je krajem XIV stoljeća kao sandžak pretvoreno u granični sandžak Jildirim Bajezid je osnovao džamiju i stvorio njene vakufe. Dželalzade u svom djelu *Tabakātul-memālik* pod rednim brojem 7. spominje prilike ovog

Ivraca (= Vraca) je carski has; prihod 42.553⁷².

Niğbolu (= Nikopolj) je u posjedu sandžakbega; prihod 230.686⁷³.

sandžaka, a Ajni Ali ga ubraja u Rumelijski ajalet. Poznato je da je 909/1503. godine ovdje sandžakbeg bio Nasuh-beg, jedan od zetova Bajezida II. Kasnije, u XVII stoljeću, sandžak Nikopolje pripojeno je siliistrijskom ajaletu (*'Ayni 'Alī Risālesi*, str. 12; *Tabakatü'l-memālik ve dereğatü'l-mesālik*, Universtet. bibl. TY 5997, list 10 i d.; *Edirne ve Paşa Livası*, str. 177, 449). U jednom popisu koji je izvršen za vrijeme drugog vezirovanja Rustem-paše (1556), nahije nikopoljskog sandžaka popisane su na sljedeći način: Nikopolj (Niğbolu) Vraca (Ivraca), Izladi, Lovč (Lofça), Trnovo, Červen, Hezagrad, Sumna, Janbolu, Nova Zagora (Zagra-i Yenice), Stara Zagora (Zagra-i Eskihisar). Ovaj defter navodi tvrdave ovog sandžaka ovim redom: Nikopolj, Hlonk? Svišov (Zištova), Trnovo, Tutrakan, Červen, Yirgögi-Beruyaka (= Ruščuk, Ruse), Yirgögi-Oteyaka (up. def. br. 467). Na taj način su dvije nahije (Izladi, Červen), koje nisu upisane u popisu za vrijeme Ibrahim-paše, i dvije nahije iz čermomenskog (Čirmen) i Paša-sandžaka i to Stara Zagora (Eskihisar-Zagra), Nova Zagora (Yenice Zağra), pripojene ovom sandžaku.

⁷¹ Mjesto koje je ovdje navedeno pod nazivom Rus je varošica Ruščuk (= Ruse). U ovom dokumentu ukazano je da su oba istovjetna sa Yirgögi-jem. *Džihännümā* kaže, međutim, da je to varošica i kaza nešto niže od Ruščuka »na vlaškoj strani rijeke Dunava, koja s jedne strane okružuje njenu tvrđavu, dok se njene mahale nalaze na kopnenj strani od te rijeke«, i tako je razlučio ove dvije tvrđave i varošice koje se nalaze na dvjema obalama Dunava. S druge strane, defter br. 370 navodi »samo (mjesto) *Urus* (= Ruse)« u »kazi Červen«. Razlog tomu objašnjava nam *Džihännümā* ovako: Ranija je tvrđava i varoš bila mjesto Červen, pola konaka od Dunava; nakon osvojenja sagrađeno je i uređeno mjesto Ruščuk. Možda su zbog toga, kako je zapisano u defteru br. 370, stanovnici ove va-

rošice bili oslobođeni svih vanrednih državnih daća (*'avariz-i dīvānīyye ve tekālif-i 'örfīyye*) kako je to zapisano u defteru br. 370. Vidimo da se u doba Fatiha plate džemata mustahfiza tvrđave Yirgögi (Yergögi) zajedno sa tvrđavama Nikopolja i Vidina daju iz mukata solana Gumuldžine (*Edirne ve Paşa Livası* str. 151). Međutim, u defteru koji je pisan poslije nahnđživanske vojne i na koji je ukazano gore (nap. 39), upisan je i Yirgog-i s ove strane — među tvrđavama nikopoljskog sandžaka što treba da bude Ruščuk — a i tvrđava Yirgögi — s one strane, a u isto doba i tvrđava Červen. U to vrijeme (stredina XVI stoljeća) »sami Tutrakan« u »nahiji Červen sa 20.332 akče prihoda spadao je u stare carske hasove, a »sami Rus« u istoj nahiji sa 95.726 akči spadao je u hasove Pertev-paše.

⁷² Defter br. 370 kaže za ovu varošicu: »Samo mjesto Vraca, tu se održava nedeljni sajam i to je rudnik srebra«, pa je i ona kao i sve ostale rudarske varoši postala carski has. Isto tako u popisnom defteru br. 416 koji se odnosi na doba Sulejmana Zakonodavca kaže se: »U samom mjestu Vraca ima rudnik. Zbog toga što muslimani i hrišćani služe potrebama rudnika i svake sedmice sakupljaju novac za troškove rudnika i troše ga za rudnik, oslobođeni su vanrednih državnih daća (*'avāriz-i dīvānīyye*)«. U to vrijeme samo mjesto Vraca sa 74 muslimanske, 354 hrišćanske kuće (jednim) Ciganinom koji je kovač i prihodom od 53.162 akče je carski has (Up. def. br. 416; za prihod od 72.215 akči i pojedinosti u godini 1556. vid. def. br. 467).

⁷³ *Džihännümā* za ovo mjesto kaže: »To je velika kasaba (sjiđište) kaze i sandžaka na obali Dunava s kućama u uvali od čamove daske, i opisuje je riječima: »Ima dosta bašča, vinograda i džamija, tri hamama i na jednom visokom brežuljku kamenu tvrđavu s jednom kapijom okruženu zidom koji se spušta

Lofča (= Loveč) je u posjedu jednog subaše; prihod 30.972⁷⁴.

Trnova (Trново) je u posjedu defterdara Skender čelebije; 62.359⁷⁵.

Šumnu (= Šumen = Kolarovgrad) je carski has; prihod 20.690⁷⁶.

Zištova (Svištov) je carski has; prihod 64.448⁷⁷.

U SANDŽAKU VIZI⁷⁸

Vize je u posjedu Kasim-paše; prihod 25.000⁷⁹.

prema obali Dunava«. Popisni defteri iz XVI stoljeća (tapu defteri br. 416, 467) prikazuju cijeli ovaj sandžak (tako!) kao sandžakbegov has. »Kad se ukaže potreba da se tvrđava čuva od nevjernika onda džemat muslimana koji se nalazi u ovoj kasabi ulazi u tvrđavu i čuvaju je. Zbog toga neka su oslobođeni od izvanrednih državnih daća ('*avāriz*)«; tako je zapisano u starom defteru (*defter-i köhne*). Ovakav status sačuvali su od Fatihova vremena. U 20 mahala zajedno s onim u tvrđavi postojale su 463 muslimanske kuće, a u 25 mahala nalazilo se 396 hrišćanskih kuća. U isto vrijeme tu su bili vojnici i kapetanove sluge (*kapudan hizmetkārleri*), zatim samostrijelci (*zemberekcī*) streljari (*Okcī*) i topčije koji su čuvali Nikopolj (Niğbolu) i tvrđavu Turnu Magurele (Hlonik) koja se nalazi na suprotnoj strani. Cjelokupni njen prihod iznosio je 321.971 akću (defter br. 416). Sredinom toga stoljeća nalazila se među hasovima sandžakbega (Up. defter br. 467).

⁷⁴ I popisni defter br. 370 nakon što je ukazao da je to »zaimov has« — sa istim prihodom — daje i ova objašnjenja: »Sami Loveč (Lofča) je varošica u kojoj se klanja džuma i održava nedeljni sajam«. Drugi popisni defter koji se odnosi na ovo doba (br. 416) bilježi: »Sami Loveč (Lofča) je zijamet na imenu Mehmed-bega, sina Husrev-begova, starog čehaje Rumelije«; tu je zapisano da se u šest mahala nalaze 133 muslimanske kuće i u trinaest mahala 156 hrišćanskih kuća i prikazano da njen prihod iznosi 31.103 akće. U popisu koji je izvršen poslije nahdživanske vojne »sami Loveč (Lofča)« nalazi se među hasovima Pertev-pa-

še sa prihodom od 34.280 akći. (Up. defter br. 467).

⁷⁵ Ovaj i defter br. 370 načinjeni su i sredeni za života Skender-Celebije; drugi zapis glasi ovako:

= »Hasovi njegove ekselencije velečijenjenog i veleuvaženog Skender-čelebije«. Trново je kasnije (sa 206 muslimanskih i 379 hrišćanskih kuća i posebno [kolonijom] Latina Dubrovnika te prihodom od 64.671 akće) spadalo u hasove Sulejman-paše (Haduma) (def. br. 416). Još kasnije nalazilo se među hasovima Ali-paše (Semiza) (s prihodom od 66.741 akćom) (Defter br. 467).

⁷⁶ Varošica Šumna je 1556. godine bila »stari« carski has sa prihodom od 22.137 akći. (Up. defter br. 467).

⁷⁷ U defteru br. 370 ima još više podataka koji se odnose na ovu kazu. Vidi se da je ova varošica bila skela, ali je ipak bila has Mehmed-bega, sina Ali-bega, sina Mihalova (s istim prihodom). Sredinom ovog stoljeća Svištov (Zištova) je kao selo u nahiji Nikopolj, bilo timar vojnočkog seraskera Husejna (Up. defter br. 467).

⁷⁸ Bio je među prvim sandžacima koji su formirani u Rumeliji. Njegova tvrđava koja je, kako saopštava *Džihānnümā*, (u XVII stoljeću) bila porušena, svakako je bila jedan od faktora koji su uticali da tu bude sjedište live. Tu se osim njenog sandžakbega, koji je bio podložan beglerbegu, nalazio i beg juruka Vize (*mīr-i yūrükān-i Vize*) jedan od sedam yūrük-begova koji su pripadali ovom ejaletu. Ovi juruci nalezili su se u okolini Vize. 'Ajni 'Alī je pisao da je has sandžakbega ove live iznosio 224.465 akći, da je [sandžakbeg] imao 44 džebelije i da u tom sandžaku ima 20 zijameta i 79

Hajrabolu (tur. Hayrabolu) je u posjedu Mehmeda, sina Mahmud-bega Mesihpaazade; prihod 65.000⁸⁰.

Burgoz (= Burgas = Lüleburgaz) je u posjedu dvojice spahija; prihod 18.350.

Danišmend-Eski (= Babaeski) je u posjedu jednog subaše; prihod 24.360⁸¹.

Çorlu (tur. Çorlu) je u posjedu dvojice spahija. Prihod 20.000.

Krk-Kilise (t. Kırkkilise, kasnije Kırklareli, danas Lozengrad) je u posjedu (sandžak) bega musellema; prihod 23.785⁸².

Ereğli (Ereğli, možda Eski Ereğli) je vakuf sultana Mehmed-hana; prihod 116.668⁸³.

Silivri, vakuf sultana Mehmeda-hana; prihod 85.070⁸⁴.

Terkos, (ili Derkos) vakuf sultana Mehmed-hana; prihod 53.276⁸⁵.

timara. Kasnije je i sandžak Viza bio jedan od sandžaka koji su pripojeni ajaletu Silistri. Katib Çelebi prikazuje da, osim kaza koje su upisane ovdje i u defteru br. 370, Vizi pripadaju još kaze *Pınarhisar*, *Çataldža* (t. Çatalca) i *Saraj* (t. Saray).

⁷⁹ Mada se ne zna koji je to Kasim-paša, najvjerojatnije je da je to bio Guzeldze Kasim-paša. Tahrir defter br. 370, saopštava da varošica Viza spada u has sandžakbega ne spominjući njegovo ime (u istom iznosu 25.000 akči), da se ti prihodi sastoje od žitarica, ispendže, poreza na mlinove, desetine od vina, košnica, bostana i livada, od nijabeta spomenute nahije, od polovine globa (*cürm-i cinayet*) (raje sa) timara koji nemaju imunitet, od tržnih taksi (*bac-i bazar*) i od prihoda mezri koje se nalaze u blizini varoši.

⁸⁰ Za drugu djecu Mesih-paše vid. *Edirne ve Paşa Livastı*, 439. Kao što nam je poznat Mahmut Çelebi (beg) koji je 1503. godine primio poklon od Bajazida II, isto tako znamo i za drugog njegovog potomka Ahmed-bega koji je u početku vladavine Sulejmana Zakonodavca bio upravnik (*mutevelli*) Mesih-pašina vakufa. Malo je vjerovatno da je ta ličnost u ovo doba bila sandžakbeg Vize. U svakom slučaju *Hajrabolu* je bio zizamet i on ga je posjedovao kao spahija. Malo kasnije i ovo mjesto postalo je has sandžakbega (defter br. 370).

⁸¹ Premda se ovdje naziva jednostavno *Danišmend Eskisi*, on je u popisnom defteru br. 370 zapisan

ovakf: *Baba Eskisi*, drugi naziv *Danišmend-Eskisi* i upisan među hasovima sandžakbega Vize. Zbog toga što je ta varošica bila na drumu, ukazano je da njeno stanovništvo služi putnicima i namjernicima.

⁸² Krkklisa (= Kırklareli) je bila sandžak musellema u Rumeliji; premda je ovdje vezan za sandžak Vizu, on je bio pod upravom bega musellema; u defteru br. 370 pak zapisano je da se nalazi direktno među hasovima sandžakbega Kırkkilise.

⁸³ Kao što je u obračunu vakufa sultana Mehmeda Fatiha u Carigradu iz 894/1489. godine upisan prihod sela Ereğli koje pripada Çorlu-u, tako se u popisu iz 935/1529. godine vidi da ovom vakufu pripada, svakako, neko drugo selo *Ereğli*, koje pripada Kırkkilisi (isto djelo, 303, 309). Ako se pažljivo posmatraju njihovi prihodi i njihova važnost, onda je najvjerojatnije da je to drugo selo Ereğli, ono koje se nalazi blizu Silivrija i koje još i danas pripada Çorlu-u. Trideset do četrdeset godina ranije prihodi ovog Ereğlije zajedno sa prihodom njegove solane iznosili su blizu tovar akči.

⁸⁴ Silivri je tada sa svoje tri muslimanske i 12 hrišćanskih mahala pripadao istom vakufu. Pojednosto o općem položaju ove varošice i njenom stanju sredinom ovog stoljeća nalaze se u djelu *Edirne ve Paşa Livastı* (303, 312 i dalje).

⁸⁵ Godine 1489. ovo mjesto, zajedno sa nekim drugim selima, upisano je da pripada istom vakufu (*Isto djelo* str. 303).

Indžugez (Incügez = Indžez, tur. Incez), vakuf sultana Bajazidhana; prihod 10.060.

U ČERNOMENSKOM SANDŽAKU⁸⁶

Čirmen (= Černomen) je u posjedu sandžakbega; prihod 11.134⁸⁷.

Hasokoj (tur. Hasköy = Haskovo) je u posjedu sandžakbega; prihod 17.085⁸⁸.

Yenidže-i Zagra (Yenice-i Zağra = Nova Zagora) je u posjedu sandžakbega; prihod 32.185.

Ejne Pazari (danas Inedžik, t. Inecik) je u posjedu sandžakbega; prihod 18.076⁸⁹.

Akče Kazanlik (= Kazanlik) je u posjedu sandžakbega; prihod 15.485.

Čirpan je u posjedu zaima Hamze; prihod 12.509⁹⁰.

Rodosdžuk je vakuf džamije sultana Mehmed-hana; prihod 67.720⁹¹.

U SOFIJSKOM SANDŽAKU⁹²

Sofija, has sultana, zaštitnika svijeta, prihod 175.523⁹³.

⁸⁶ Kao što je ovaj sandžak bio predmet posebne rasprave Kodža Nišandžije pod brojem šest, isto tako su njegove nahije, sa jednim izuzetkom i dodatkom Ergene (= Uzunköprü) bile upisane u pojedinačnom timarskom defteru iz 921/1515. godine (isto djelo str. 18). U XVII stoljeću Džihaännümâ je ubraja u područje Srednjeg krila (*Orta kolu*) i njene nahije započinje sa Džisr-i Mustafapaša. U to doba ovaj sandžak je, prema 'Ajni 'Aliju, bio sastavljen od 20 zijameta i 130 timara.

⁸⁷ Vidi se da je ova varošica u doba Fatiha bila has mîr-i 'alema i da je u njoj postojao 'imaret, džamija i nemuslimanske mahale (isto djelo, navedeno mjesto). Popisni defter br. 370 saopštava istu bilješku.

⁸⁸ Haskoj (t. Hasköy) o kome se ovdje govori je Uzundžova Haskoj (t. Uzunca-ova-Hasköy = Haskovo) koji se nalazi jedan konak od Plovdiva (Filibe). Katib Čelebi, koji kaže da je to »druga granica« Čirmena (= Černomen) objašnjava da je ovaj Hasköy onaj Haskoy, koji se nalazi u kazi Havsa, a koji je nama poznat kao Havass-i Mahmud-paša.

⁸⁹ Popisni defter br. 370 ukazuje da ovo mjesto pripada kazi Tekirdag

(t. Tekirdağ = Rodosto) u sandžaku Čirmen; u *Džihaännümâ* navodi se u obliku Eyneđžik (Inedžik) [danas Inecik; na karti G. Treytaga: Ainađžik].

⁹⁰ Isti popisni defter bilježi [ovo mjesto] kao *Kaza-i yenileme Čirpan* u sandžaku Čirmen i kao zijamet od 20.056 akči ne spominjući ime zaima.

⁹¹ Tekirdag (t. Tekirdağ) je također pripadao Čirmenu. I ovaj popisni defter zapisujući to u obliku »samo mjesto Radosdžuk (t. Radoscik = Rodosto), kaza Tekürdağı (= Tekirdağ) u sandžaku Čirmen«, potvrđuje da je to mjesto bilo vezano za vakuf Fatihove džamije u Carigradu. (Za pojedinosti vid. *Edirne ve Paşa Livası*, str. 313).

⁹² Pisac djela *Tabakātu'l memâlik* ne spominje sandžak Sofiju posebno, nego je svakako uključuje u »varoši, tvrđave, varošice i nahije Paša-sandžaka«. U stvari, i u defteru broj 370 Sofija je spomenuta i upisana kao kasaba u Paša-sandžaku. Kao što je 'Ajni 'Ali zabilježio i ukazao na Sofiju i Manastir kao centre u Paša-sandžaku, tako i Katib Čelebi kaže: »Sandžak spomenutog grada naziva se Paša-sandžakom...«. Samo *Džihaännümâ* ubraja ovdje i kaze Dup-

Breznik je srebrni rudnik, carski has, prihod 96.417⁹⁴.
Čirpovci (t. Čirpočča) je srebrni rudnik, carski has; prihod 47.553⁹⁵.

Samokov (Samakov) je carski has; prihod 98.201⁹⁶.

Pirot (Šehirköy) je u posjedu defterdara Skender-čelebije; prihod 8.524⁹⁷.

Berkovica (Berkofče) je u posjedu čehaje Husam-bega; prihod 4.882⁹⁸.

Ihtiman, vakuf tekije (zāviye) Mahmud-bega, sina Mihalova; prihod 5.231⁹⁹.

U ČUSTENDILSKOM SANDŽAKU (KJUSTENDIL)¹⁰⁰

Rudnik *Kratovo*, carski has; prihod 100.428¹⁰¹.

nicu (= St. Dimitrov) i Radomir koje ćemo niže vidjeti da su upisane među varošice drugog sandžaka. S druge strane, jedan defter iz 896/1490. godine koji prikazuje razrez džizje hrišćana Rumelije navodi Sofiju kao jedan sandžak i spominje da mu pripada i jedno mjesto koje se naziva Ašagi Budžak (t. Aşağı-Bucak). (Up. *Edirne ve Paşa Livası*, str. 155). Jedan zbirni popis sofijskog sandžaka (*Defter-i Mücemel-i Livâ-i Sofya*) iz 934/1529. godine sadrži sve nahije ovog sandžaka, osim Ihtimana, all nije obuhvatio ona mjesta koja su upisana u *Džihännümâ*. (Up. tapu defter br. 145).

⁹³ Popisni defter br. 370 prikazuje kasabu Sofiju kao has rumeljskog beglerbega (*mirmiran*) sa istim iznosom prihoda. U stvari varoš Sofija i još neka sela bili su carski has, pa su iz njega izdvojeni i u međuvremenu (934/1529) dati beglerbegu Rumelije, Behram-paši. (Up. tapu defter br. 145).

⁹⁴ I defter br. 370 saopštava da je ova varošica rudnik srebra, i riječima »održava se nedeljni sajam (pazar)« objašnjava da se u njemu organizuje nedeljni sajam. Prikazuje i njen prihod (od 96.417 akči), iako ne saopštava da je carski has. Ovu cifru, čije je mjesto u našem defteru ostavljeno otvoreno, treba usvojiti kao iznos. Pored toga, popisni defter br. 145 bilježi da je sami Breznik rudnik srebra, da spada u carske hasove i obavještava da su njegovi prihodi sa »rudom spomenutog rudnika« iznosili 37.045 akči.

⁹⁵ Iako je u ovom defteru ova varošica upisana kao Čirpočča (=

Čirpovci), to je pogrešno. Popisni defter br. 370 saopštava da je njen drugi naziv Železnik, i da se tu nalazi »rudnik i tržište« sa istim prihodom (posebno vid. tap. def. br. 145).

⁹⁶ Defter br. 370 kazu Samakov (= Samokov) na jednom mjestu bilježi kao صاقو الاغو , a na drugom

kao صاقو ايولاكو i prikazuje njen prihod koji je (naveden) ovdje (up. posebno tap. def. br. 145).

⁹⁷ Ova varošica koja nosi i naziv Pirot nalazila se kao has u ruci Skender-čelebije. Defter br. 370 izričito naglašava da je isti njen prihod has Skender čelebije, defterdara uzvišenog dvora (*Skender Čelebi defterdar-i dergâh-i âli*). Samo se u ovo vrijeme pojavljuje u Rumeliji i »timar u vidu čifluka, u posjedu defterdara »Skender-bega« (Up. *Edirne ve Paşa Livası*, str. 86; posebno vid. tap. def. br. 145).

⁹⁸ Defter br. 370 ukazuje da je ova varošica spadala u zbijamet Husam-bega, koji je u to doba bio čehaja Rumelije. Znamo da je ova ličnost nešto kasnije u svojstvu defterdara Rumelije držala Tekirdag kao has (up. *Edirne ve Paşa Livası*, str. 84) ono što prenosi iz popisnog deftera br. 128; vid. također tap. def. br. 145).

⁹⁹ O Mahmud-begu, sinu Skendera, sina Mihaloglua vid. isto djelo index.

¹⁰⁰ Kao što je jedanaesta tačka uvoda djelu *Tabakātu'l-memâlik* posvećena objašnjenju ovog sandžaka, isto tako 'Ajni 'Ali govori o ha-

Dupnica (= Stanke Dimitrov) carski has; prihod 23.430¹⁰².

Menlik je u posjedu Mustafa-paše; prihod 54.096¹⁰³.

Ilidža (t. Ilica = Čustendilska Banja) u posjedu sandžakbega; prihod 21.373¹⁰⁴.

su, džebelijama i dr. čustendilskog sandžaka u ajaletu Rumeliji. Defter br. 167 donosi sumaran obračun prihoda ove live (str. 198) datiran sa 15. safera 937 (8. X 1530) i govori o stanju mjesta koja pripadaju ovom sandžaku. Poznato je također da je 1503. god. ovdje bio sandžakbeg po imenu Mahmut-beg. Iako jedan zbirni defter saopštava da je ovaj sandžak 1530. god. imao četiri kadiluka, taj defter bilježi devet mjesta kao kasabe (*Edirne ve Paşa Livast...*); jedan popisni defter iz 892/1487. godine (tap. def. br. 21) koji donosi imena vojnika čustendilskog sandžaka zajedno sa sandžakom Kruševac (Aladžahisar) i Znepoljem, spominje sljedeće njegove nahije: Ilidža (= Banja), Radomir, Vranje, Nevgerič (= St. Nagoričane), Tikveš (koji pripada kadiluku Strumica), Menlik (koji pripada kadiluku Timurhisar = Sidhirokastron), Štip, Kočane (koji pripada kazi Štip), Strumica i Dojransko jezero (u kazi Strumici). Izgleda da su mu Kratovo i Dupnica (= St. Dimitrov), koje se ovdje spominju, pripojeni kasnije. Jedan drugi popisni defter čustendilskog sandžaka iz 957/1550. godine dijeli ovaj sandžak na kaze: Ilidža (= Banja), Kratovo, Strumica i Vranje. Kadiluk Ilidža (= Banja) obuhvata nahije: Ilidža (= Banja), Slavište, Bjelica, Dupnica (= St. Dimitrov) (na margini ima napomena: »sada je postala samostalan kadiluk«), Radomir i Sersil (?) sa Gornjom Krasnom. Kadiluk Kratovo obuhvatao je nahije: Kratovo, Štip, Kočane i Nevgerič (= St. Nagoričane); kadiluk Strumica obuhvata nahije: Strumica, Tikveš. Menlik (u kadiluku Timurhisar = Sidhirokastron), Dojransko jezero i još četiri druge nahije; kadiluk Vranje obuhvatao je nahiju Vranje i druge (up. tap. def. br. 269).

¹⁰¹ Vidi se da je varošica Kratovo u to vrijeme bila sastavljena od 28 mahala sa 165 muslimanskih, 606 hrišćanskih i 11 jevrejskih kuća (defter br. 167); cijela kaza kao ca-

rev has obezbjeđivala je prihod od 1.483.529 akči. Dajući njen opis Katib Čelebi (XVII st.) kaže da su to rudnici srebra i bakra, da se tu nalazi čaršija bakardžija i kovnica novca i da tu postoje jedna džamija i dva hamama.

¹⁰² Isti popisni defter izričito spominje ovo mjesto u čustendilskom sandžaku. Iz *Džihānnimā* saznajemo da je u XVII stoljeću bila mala varoš, u kojoj se nalazila džamija, hamam i mala čaršija i da se kroz nju prolazi idući sa srednjeg drumu prema Skoplju.

¹⁰³ Defter br. 167 bilježi da ova varošica pripada kadiluku Timurhisar (= Sidhirokastron) tako da i u popisu mukata pirinčanih polja iz 883/1478. godine Menlik i Demirhisar (= Timurhisar) idu zajedno. Dok se u doba Fatiha nalazilo u posjedu Karamani Mehmed-paše kao zija-meš, u ovo vrijeme nalazi se u ruci vezira Čoban Mustafa-paše. Poslije njegove smrti 935/1529. upisano je u popisnom defteru da se nalazi među hasovima velikog vezira Ibrahim-paše. U to vrijeme varošica Menlik sastojala se iz 22 mahale i imala je 14 muslimanskih, 560 hrišćanskih kuća i dvije ciganske mahale. Prihod joj je bio isti. U ovo doba je ukupan prihod hasova Mustafa-paše, koji su se nalazili u raznim mjestima iznosio 1.230.332 akče (za pojedinsti vid. Topkaou Arsivi D. 544; isto tako vid. tapu defter br. 141).

¹⁰⁴ Ova se varošica u popisnim bilješkama iz 895/1489. godine spominje kao Čustendilska Banja (t. *Ilice-i Kostendil*) (up. *Edirne ve Paşa Livast* str. 156 i dalje) pa kako ni ovdje nije posebno upisano sjedište sandžaka, to znači da varošica Ilidža označava Čustendil. Stvarno i Katib Čelebi bilježi da Čustendil ima banje na 12 mjesta i da je među njima najljepša Begova banja (*Bey-illacı*). Defter br. 167 saopštava da je u to doba sandžakbeg Čustendila bio Mehmed-beg, sin Ahmed-age. Ova ličnost i neka lica koja pripadaju

Vranje (Ivranye) u posjedu spomenutog; prihod 21.372¹⁰⁵.

Štip (tur. Ištíp) u posjedu sandžakbega; prihod 56.630.

Strumica (tur. Ustrumca) u posjedu sandžakbega; prihod 35.731¹⁰⁶.

Radomir je u posjedu jednog subaše; prihod 30.060¹⁰⁷.

Nagorič (Nogerič, Nevgerič = St. Nagoričane) je u posjedu jednog subaše; prihod 20.391¹⁰⁸.

U MITILENSKOM SANDŽAKU¹⁰⁹

Midilli (= Mitilini) je u posjedu sandžakbega Rodosa; prihod 51.832.

Grad *Molova* (= Molyvo, danas Mithimna) je u posjedu spomenutog; prihod 47.160.

U SMEDEREVSKOM SANDŽAKU¹¹⁰

Grad *Smederevo* (Semendire) je u posjedu sandžakbega; prihod 120.115.

njegovoj porodici imala su mulkova imanja na ovom području (vid. *Edirne ve Paša Livasi* str. 380, 381). Godine 934/1529. sama Iliđza-Custendil spadala je u hasove sandžakbega Mehmed-bega (prihod 21.375 akče). Up. tapu defter br. 141).

¹⁰⁵ *Džihännümā* kaže da je Vranje varošica i kadiluk jedan konak zapadno od Custendila u podnožju Crne Gore i obavještava da se u njoj zbog željeznih rudnika izrađuju sjekire i oružje; prema popisnom defteru br. 167, varošica Vranje imala je u to doba 33 muslimanske i 33 hrišćanske kuće. Opet iz popisnih zapisa saznajemo da u toj varošici postoji jedan džuma-mesdžid Gedik Ahmed-paše i da je za njega osnovao vakuf (Up. *Edirne ve Paša Livasi* str. 381; vid. i tapu defter br. 141).

¹⁰⁶ Defter br. 167 bilježi, u to vrijeme, 10 muslimanskih i 5 hrišćanskih kuća i džemat akindžija. Katib Čelebi u XVII stoljeću saopštava da se tu nalazi jedna zapuštena tvrđava na jednom brijegu i da tu postoji džamija i hamam (posebno vid. tapu defter br. 141).

¹⁰⁷ Defter br. 167 bilježi devet mahala ove varošice koja se nalazi u Čustendilskom sandžaku.

¹⁰⁸ Moguće je da naziv ove varošice bude i u obliku Nogerič. Pod

kraj XV stoljeća džizija hrišćana ove varošice obračunavana je zajedno sa Štipom (*Edirne ve Paša Livasi* str. 156). Možda je njen subaša, o kome se govori, Hamza, sin Ali-bega, koji se spominje u defteru br. 141 (sa zijametom od 30.833 akče).

¹⁰⁹ Premda autor *Tabakātu 'l-me-mālika* ne spominje sandžak Mitilenu (Midilli), znamo da je ovo ostrvo od osvojenja bilo sandžak. Godine 1503. imao je sandžakbega po imenu Mustafa-bega (Up. *Edirne ve Paša Livasi* str. 481). 'Ajni 'Ali u svojoj *Risāli* bilježi i njega među sandžacima Rumelije. Naš defter obavještava da je u to doba varošicu Mitilenu (Midilli) sa još jednom varošicom (Molyvo) držao sandžakbeg Rodosa, tako da se može razumjeti da je položaj sandžakbega ovog mjesta bio upražnjen.

¹¹⁰ Smederevo, koje je kasnije pripojeno budimskom ajaletu, *Tabakātu 'l-memālik* i 'Ajni 'Ali u svojoj *Risāli* ne ubrajaju u sastavu Rumelije. *Džihännümā* kaže da je to carski has (*dar-i mülk-i has*) i nabroja gradove koji pripadaju ovom sandžaku — kojih on u XVII stoljeću prikazuje više na broju nego ovaj naš defter: Beograd (Belgrad), Avala (Havāla) Ram (Hram), Jagodina (= Svetozarevo), Rudnik, Čačak (Čačka) Požarevac (Pasorofça, Pasa-

Grad *Beograd* (Belgrad) je u posjedu sandžakbega; prihod 40.000.

Železnik je srebrni rudnik; carski has; prihod 80.000.

Rudnik, srebrni rudnik, carski has; prihod 213.769.

Grad *Kulič* (Kuylic) je u posjedu sandžakbega; prihod 10.000.

Grad *Hram* (tur. *Ihram*, danas *Ram*) je u posjedu sandžakbega; prihod 5.000.

Grad *Guğercinlik* (čit. *Guverdžinlik* = *Golubac*) je u posjedu sandžakbega; prihod 4.500.

Grad *Resava* je u posjedu sandžakbega; prihod 500.

Užice u posjedu sandžakbega; prihod 15.806.

Niš je u posjedu *Mustafa-bega*; budući da je sada spomenutom *Mustafa-begu* podijeljen sandžak, on je upražnjen; prihod 71.058¹¹¹.

U SKADARSKOM SANDŽAKU¹¹²

Peć (tur. *Ipek*) u posjedu sandžakbega; prihod 31.368¹¹³.

rofca), *Resava*, *Timok*, *Kučajna*, *Kragujevac* (*Karağoyoc̣ka*), *Požega-džik* (= *Užička Požega*), *Užice* i *Valjevo*.

Vlasi *smederevskog sandžaka* imali su u *XVI stoljeću* poseban status; postoje popisni defteri u kojima se nalaze i zakoni (*kanunnāme*) o njima i koji pokazuju koja su sela u jednoj nahiji vezana za pojedine knezove. Jedan popisni defter iz 934/1528. godine koji sadrži popis jednog dijela *Vlaha* u *smederevskom sandžaku* (tapu defter br. 144) prikazuje *Vlahe nahije Beograda* (i rudnika *Železnika* koji pripada toj kazli), *nahije Užice*, *nahije Valjevo* (drugi naziv *Zagor*), koja ovoj pripada, i *nahije Osat* i *Sokol*.

¹¹¹ Jedan popisni defter iz 903/1498. godine donosi imena raje *Niša* koji prikazuje u *smederevskom sandžaku*, a izričito kaže da je *Niš* has *smederevskog sandžakbega*. U to vrijeme *Niš* je u jednom džematu sa tri mahale imao 172 muslimanske kuće i od njih se obezbjeđivao prihod od 2.583 akče. Osim 55 hrišćanskih kuća koje su plaćale *avāriz*, tu se nalazilo 40 osoba koje su izdržavale dva poštanska konja (*ulak atı*) i bili oslobođeni zakonskih dāca (*tekālif-i ʿorfīye*); (o drugim timarima, o niškim vakufima i ostalim pojedinostima vid. tapu defter br. 27).

¹¹² Postoji jedan popisni defter iz 890/1485. godine (tapu defter br. 17)

koji prikazuje prihode, takse (*ru-sūm*), timare i zijamete *skadarskog sandžaka* i koji sadrži i ostala mjesta koja pripadaju ovom sandžaku. Tu su popisane nahija: *Bihor*, *Trgovište*, *Klopotnik* (koja pripada *kadiluku Vučitrn*), *Piperi* (koja pripada *skadarskom sandžaku*), *Klimente*, *wilajet Plav*, *nahija Zla Rijeka* (*Zla Rika*) koja pripada *Plavu* u *kadiluku Bihor*, *nahija Foča*, koja pripada *kadiluku Podgorici*, *kadiluk Depedöken* (= *Podgorica*) i druga mjesta. 'Ajni 'Ali u svojoj *Risāli* kaže da se u tom sandžaku nalaze hasovi u vrijednosti od 459.200 akči, 91 džebelija, 49 zijameta i 205 timara; ako se pažljivo prouči defter o kome je riječ (tj. defter br. 17) vide se jasno razlike koje su nastale u toku gotovo jednog stoljeća. Kao područje ovog sandžaka, ne spominjući *Peć (Ipek)* i *Podgoricu*, *Džihānnümā* nabroja *Gölbaši*, *Dragoz*, *Crnu Goru* (*Karacadağ*), *Ulcinj (Ulğün)* i *Bar*; a jedan drugi defter koji se odnosi na ovo vrijeme, tj. na sredinu *XVII stoljeća* prikazuje ova i još neka druga mjesta kao nahije koje pripadaju *skadarskom sandžaku* (za pojedinosti vid. tapu defter br. 747).

¹¹³ Nahija *Peć (Ipek)* bila je 890/1485. godine has *skadarskog sandžakbega*, a samo mjesto *Peć* imalo je 33 muslimanske kuće i 104 kuće hrišćanske raje u šest mahala. Njegov prihod iznosio je 30.001 akču (up. tapu defter br. 17). Ovaj defter

Podgorica (= Titograd) u posjedu sandžakbega; prihod 17.112.
Skadar (tur. Iskenderye) u posjedu sandžakbega; prihod 31.328¹¹⁴.

U VALONSKOM SANDŽAKU¹¹⁵

Valona (Avlona, tur. Avlonya = Vlora) carski has; neki hasovi spomenutog (grada) su u posjedu sandžakbega; 1,554.888¹¹⁶.

Belgrad (= Berat) je u posjedu sandžakbega; prihod 51.280¹¹⁷.

Delvine je u posjedu sandžakbega; prihod 19.887¹¹⁸.

sadrži i detaljan popis vojnuka Peći u isto doba. *Džihānnūmā* bilježi ovo mjesto kao kazu, uz Prizren, Novi Pazar i Bihor. (O položaju nahije Peć u XVII stoljeću vid. tapu defter br. 747).

¹¹⁴ Sam Skadar bio je 890/1485. godine sandžakbegov has. U to vrijeme u kasabi Skadru postojale su 23 hrišćanske kuće sa prihodom od 28.100 akči. Ranije je carskom naredbom i pismom beglerbega bio određen izvjestan broj nemuslimanske raje da održavaju most na Bojani i za neke druge poslove; kasnije su i oni svi upisani u raju sandžakbega, a za taj posao odvojeni su ljudi s druge strane. Isto tako je i u varoši Dragoza, koji se nalazi blizu Skadra, bila nastanjena i nemuslimanska raja i određena za sandžakbegov has (za pojedinosti vid. defter br. 17).

¹¹⁵ Popisni defter ovog sandžaka iz 912/1507. godine (tapu defter br. 34) sastavljen je iz ovih dijelova: carski hasovi, hasovi sandžakbega, hasovi beglerbega, zijameti sandžaka, timari Ergirokasra (= Ginokastro), timari spahija Delvine, timari spahija Permedija, timari spahija Skrapara, timari spahija Belgrada (= Berat) i Muzakija, timari spahija Kanine i vakufi. Što se tiče mustahfiza tvrđava koje pripadaju ovom sandžaku, tu su popisani mustahfizi tvrđava Ergirokasra, Delvine, Depedena, Permedija, Klisure, Skrapara, Belgrada, Kanine, Valone (Avlonija) i vojnuci sandžaka. 'Ajni 'Ali bilježi sandžak Valonu kao has od 229.000 akči sa 45 džebelija, 38 zijameta i 479 timara, a jedan popisni defter iz 1036/1627. godine (defter br. 747) prikazuje u ovom sandžaku 68 zaima, 477 spahija i 130 timara sa tezkikom i 350 bez tezkire i dalje iste cifre. U jednom popisu iz 926/1519.

godine koji je izvršen još za vladavine sultana Selima Javuzza popisani su u samoj Valoni — koja je i tada bila carev has — solari (*tuzciyan*) i različiti džemati Jevreja (portugalski, španjolski, otrantski i dr.) i prikazan prihod, manje više, u istoj količini. Mjesta: Belgrad, Delvina, Depedena i Kanina (sa svojim mahalama, raznim džematima i prihodima) prikazana su kao has sandžakbega. U to vrijeme samo mjesto Skrapar nalazilo se u zijametu Murata, brata Mustafa-paše, a mjesto Permedi u zijametu Alije, sina Fikrijeva (za pojedinosti vid. tapu defter br. 99).

¹¹⁶ I defter iz 912/1507. godine prikazuje ovo mjesto kao carski has, ali je u to doba samo mjesto Valona (sa 665 nemuslimanskih i 97 jevrejskih kuća) imalo prihod od 878.355 akči (up. tapu defter br. 34).

¹¹⁷ Godine 912/1507. ovdje se vidi 395 hrišćanskih i 11 jevrejskih kuća koje su sa desetinom muslimana i nijabetom vilajeta upisane kao sandžakbegov has sa prihodom od 65.915 akči (up. isti defter).

¹¹⁸ Godine 912/1507. samo mjesto Delvine bilo je također has valonskog sandžakbega — u to doba sandžakbeg je bio Davud-beg — a imala je 120 kuća i prihod od 19.798 akči (vid. isti defter). Međutim, Delvina koja je za vrijeme dok je veliki vezir bio Ibrahim-paša pripadala valonskom sandžaku, postala je sredinom toga stoljeća samostalnan sandžak, tako da se ona kao sandžak spominje u *Tabakātu 'l memāliku* pod brojem 15, i vidimo da su od 958/1550. godine pravljene posebni popisi tog sandžaka. Međutim, iz popisa koji je izvršen sredinom XVII stoljeća vidi se da je jedno mjesto (Ajdonat) koje je, vidjeli smo, u ovo doba pripadalo Janjinskom sandža-

Depedelen (Tepedelen) je u posjedu sandžakbega; prihod 3.633¹¹⁹.

Kanina je u posjedu . . . , prihod 51.796¹²⁰.

Skrapar (tur. Iskrapar) je u posjedu jednog subaše; prihod 13.407¹²¹.

Premedi (Pëmmet) je u ruci jednog subaše; prihod 13.232¹²².

Ergirokasri (Gjirokaster) je u posjedu spahije; prihod 17850¹²³.

U ELBASANSKOM SANDŽAKU¹²⁴

Grad *Drač*, carski has; prihod 255.932.

Elbasan (tur. Ilbasan) u posjedu sandžakbega; prihod 44.208.

U OHRIDSKOM SANDŽAKU¹²⁵

Ohrid (tur. Ohri) je u posjedu sandžakbega; prihod 54.954¹²⁶.

ku, pripojeno Delvini. (O nahijama koje su sredinom XVII stoljeća pripadale sandžaku Delvini vid. tapu defter br. 608). Novi muhsal defter sandžaka Delvine koji je u katalogu popisnih deftera označen da se odnosi na 958/1550. godinu, a koji je stvarno sastavljen u vrijeme Selima II, pokazuje da je ovaj sandžak bio podijeljen na nahije: Delvina, Prekalima (? *پره قاله*), Kurveleš, Ajdonat i Mazaraki (za pojedinosti vid. tapu defter br. 273).

¹¹⁹ Među timarima koji su 912/1507. godine odvojeni za mustafize tvrđave Tepedelena nalaze se i timari koji su pripadali kadiji ove kasabe, dizdaru tvrđave, njegovom čehaji i dr. (up. tapu defter br. 34). *Džihānnūmā* spominje ovo mjesto kao kasabu i kadiluk između Berata (Arnaut-Belgradi), Skrapara, Premedija i Ergirokasrija (= Glnokastri).

¹²⁰ Kako ovdje nije spomenuto ko je posjedovao Kaninu, koja se nalazi potpuno na jugu Valone, vidi se da 912/1507. godine timari ove nahije počinju timarom Ivaz-hodže, serskera Kanine (vid. isti defter).

¹²¹ Godine 912/1507. sami Skrapar (sa 192 nemuslimanske, 15 hrišćanskih kuća i prihodom od 13.560 akči) bio je u zijametu starješine solaka (*serolak*) zaima Hamza-bega (vid. isti defter).

¹²² Godine 912/1507. samo Premedi (= Permet) (sa 136 kuća i jednom baštinom) bio je u posjedu subaše

sa taksom na timar i imao je prihod od 16.478 akči.

¹²³ Godine 912/1507. samo mjesto Ergirokasri (Gjinokastri) bilo je sandžakbegov has; prihod mu je iznosio 25.726 akči zajedno sa nijabetom vilajeta i čeltukom (up. isti tapu defter).

¹²⁴ *Tabakātu 'l memālik* posvetio je trinaesti stepen sandžaku Elbasan, a 'Ajni 'Ali saopštava da se tu nalaze hasovi od 200.963 akće, 45 džebelija, 18 zijameta i 138 timara. Ovaj sandžak koji je, tada, vidi se, bio sastavljen samo od Elbasana i Drača, sastojao se 1036/1627. godine od četiri nahije s tim što su mu posebno dodate Džerminka? (*جرمينه*) i Špat (up. defter br. 747). Ovaj defter pokazuje isto tako da je u tom sandžaku bilo 152 zaima i spahije i 1031 džebelija.

¹²⁵ Kodža Nišandži izvještava da će o ohridskom sandžaku govoriti u šesnaestom poglavlju svoga djela. Dok se ovdje vidi da se ovaj sandžak sastoji od dva grada, dotle se iz popisa iz XVII stoljeća vidi da je on sastavljen od mnogih kaza i nahija. 'Ajni 'Ali saopštava da se u tome sandžaku nalaze hasovi u iznosu od 435.299 akči, da on ima 60 zijameta i 342 timara. Godine 1036/1627. tu je umisano 310 zaima i spahija i 655 džebelija (up. tapu defter br. 747). Popisni defteri iz 1022/1613. i 1036/1627. godine pored Ohrida i Akčehisara (Kroja) kao nahije koje obuhvata ovaj sandžak navode sljedeće:

Akčahisar (= Kroja, Kruje) je u posjedu sandžakbega; prihod 8.279¹²⁷.

U SANDŽAKU AGRIBOZ EUBEJA, (EVBOIA)¹²⁸

Istefa (= Thebai, Tiva), je has njegove ekselencije Ibrahim-paše; prihod 167.595¹²⁹.

Levadija (= Lebadeia) je has Mustafa-paše; prihod 45.892¹³⁰.

Struga, Prespa, Dibrice (?), Starova, Gora, Mokri, Veliko Brdo, Gornji Debar (Debre-i Bala), Donji Debar (Debre-i Zir), Zom, Reka, Kortin (قورین), Mirokuga (مروکوغه), Sere

(سره) i još nahiju Džirnenka (?) koju smo gore vidjeli u sastavu sandžaka Elbasana (tapu defteri br. 717 i 747). *Džihānnumā* neka od ovih mjesta ubraja u sastav ovog sandžaka.

¹²⁸ Godine 1022/1613. Ohrid je ponovo bio has sandžakbega. 349 muslimana koji su u popisu upisani u kasabama služili su kao povjerenici pri dovođenju hrišćanske raje kad je bilo potrebno opravljati ohridsku tvrđavu. Zato su bili oslobođeni izvanrednih državnih daća (*tekālif-i dīvāniyye*). U 25 mahala, od kojih su mnoge bile malene, nalazilo se 257 hrišćanskih kuća, a njen prihod iznosio je 25.353 akče (up. defter br. 717).

¹²⁷ Katib Čelebi prikazuje Kroju (Akčehisar) kao tvrđavu i kadiluk u ohridskom sandžaku i tom prilikom spominje neke kaze, kao što su Prespa, Kolonija i Opar pa se tako vidi da s tim u vezi stoji saopštenje deftera br. 717 o tome da neke njene nahije koje su nabrojene gore (nap. 92) pripadaju kazii Akčehisar.

¹²⁸ Godine 912/1507. sandžak Agriboz obuhvatao je osim ovdje spomenutih još nahije: Mandud (= Mantudi), Oroz (= Ores) i Ulunar (اولونار, اولنار), a 946/1540. godine pak obuhvatao je još i Talandu (= Atalante). U prvoj polovini XVI stoljeća carske hasove u ovom sandžaku sačinjavali su: mukate solana (solane: Izdin [= Lamia], Agriboz, Atina, Talanda i Salona), mukata skela (skele: Agriboz, Kizilhisar [= Karistos], Oroz, Salona, Talanda,

Izdin [= Lamia], Ahnos ?, Andros, Atina i Megara), mukate ozrišnih voda (*enhar-i çeltük*), prihode nekih ostrva i varoši Oruz (= Oreos), Atina, Istifa (= Tiva) i Salona. Godine 912/1507. postojao je zijamet Kasimbega, sina Develijeve, alajbega sandžaka Agriboz i timari mustahfiza gradova: Agriboz, Kizilhisar (= Karistos), Atina, Livadija, Salona, Modonica i Izdin (= Lamia). Godine 946/1540, međutim, tu su osim carskih hasova postojali i hasovi vezira Sulejman-paše i Hajrudin-paše Barbarose, te zijamet Barbarosina sina Hasana (paše) — u selima Agriboza, Atine i dr., (100.800 akči) i zijamet Mustafe, rođaka Barbarosina (za pojedinosti vid. tapu deftere br. 35 i 196).

Na početku XVII stoljeća Ajni 'Ali prikazuje sandžak Agriboz kao sandžak u ajaletu Ostrva Sredozemnog mora sa hasovima od 440.000 akči, 12 zijameta i 188 timara, a kako *Tabakātu 'l memālik* ne spominje ovaj sandžak među sandžacima Rumelije, znači da je bio izdvojen sredinom toga stoljeća (za položaj Agriboza i područja koja su mu pripadala 977/1570. godine vid. tapu defter br. 484). I Katib Čelebi daje o njemu izvjesne podatke.

¹²⁹ Godine 912/1506. u carski has u ovoj kazii ubrajao se i prihod od ribolova (dalyan kisti). Tu je sjedio kadija i tu se nalazio timar određen za njega (tapu defter br. 35). Godine 946/1540. ova varošica nalazila se među carskim hasovima, kako smo gore naveli, što znači da je postala carski has, poslije smaknuća Ibrahim-paše. Katib Čelebi u XVII stoljeću također govori o njoj kao kasabi i kazii i soominje »neku vrstu kamena koji liči na »traši asan«.

¹³⁰ Godine 946/1540. sama Livadija bila je has velikog vezira Sulejman-paše (Hadim), a zijamet Lefta koja

Izdin (= Zituni, danas Lamia) je has Mustafa-paše; prihod 129.275¹³¹.

Atina je has njegove ekselencije Ibrahim-paše; prihod 157.931¹³².

Salna (= Salona, danas Amfissa) je has spomenute ekselencije; prihod 69.774.

Agriboz (tur. Ağriboz, Eğriboz od Euripos = Chalkis) je u posjedu sandžakbega; prihod 65.038¹³³.

Kizilhisar (= Karystos) je u posjedu gradske posade (*merdan-ikale*); prihod 37.100¹³⁴.

Modonica (danas Bodonitza) je u posjedu sandžakbega; prihod 35.000¹³⁵.

U TRIKKALSKOM SANDŽAKU¹³⁶

Inebahti (= Lepanto, Nevpaktos) je carski has; prihod 212.837¹³⁷.

je tada, vidi se, pripadala Livadiji spadao je u has Hajrudin-paše (tapu defter br. 196). *Džihānūmā* saopštava da je to kasaba i kaza »u Moreji, jedan konak daleko od Modonice na onu stranu« i nabroja mjesta koja su se nalazila u njenoj okolini.

¹³¹ Godine 912/1506. samo mjesto *Izdin* (= Lamia) sa 101 muslimanskom kućom nalazilo se u posjedu nekog Halim-bega, a spadalo je u zevaide sandžakbega Agriboza (tapu defter br. 35). I ovo je mjesto 946/1540. godine bilo has Sulejman-paše. Govoreći o *Izdinu* (= Lamia), Katib Čelebi kaže: »Lade koje dolaze u *Izdin* ulaze u njegov zaliv i idu dvije milje«.

¹³² Godine 912/1506. postojao je i timar kadije Atene. Ovo mjesto bilo je 946/1540. godine carski has. Katib Čelebi opisuje ga kao »grad mudraca« i kao luku u kojoj se nalazi dobrostojeća citadela (*iç kale*) (Up. navedene deftere).

¹³³ Godine 946/1540. skele sandžaka Agriboza koje su kao jedna mukata donosile prihod od 52.000 akči bile su carski has, dok je sami Agriboz sa prihodom od 71.594 akče u to vrijeme bio has sandžakbega. Godine 912/1506. i 946/1540. popisani su i vakufi sandžaka Agriboza. (Za pojedini vid. isti defter).

¹³⁴ Iako se *Kizilhisar* (Castel Rosso = Karistos) u popisima iz 921/1515. i 946/1540. godine ne spominje kao nahija ili kao kaza, spominje se

njegova tvrđava. Katib Čelebi saopštava da je to dobrostojeća tvrđava i kaza u jednom polju 75 milja od rta Tuzla, na kopnu 2 milje od morske obale.

¹³⁵ Godine 912/1506. sama *Modonica* (sa 33 muslimanske kuće) nalazi se u zijametu Ahmeda Tetovca (Kalkandelenli) i Jusufa, sina Kara Ahmedova (tapu defter br. 35). Katib Čelebi u XVII stoljeću spominje i ovo mjesto kao kadiluk.

¹³⁶ Kako se ovdje vidi sandžak Trikkala (Tirhala) sastojao se od devet kasaba računajući tu i Lepant (*Inebahti*). Ali u popisu iz 927/1521. godine popisana su još i druga mjesta u sastavu nahija ili kadiluka koji su ovdje spomenuti. Kasnije vidimo da je Lepant (*Inebahti*) izdvojen iz Trikkale kao poseban sandžak i da je u vrijeme formiranja ajaleta Džezair, jedan dio ovih kasaba i nahija pripojen novom sandžaku Lepantu. No i pored toga ni gore spomenuti dokument (Arhiv Topkapu Saraya D. 10.057), pa čak ni Dželāl-zāde ne bilježe sandžak Lepant odvojeno od sandžaka Trikkale. Možda se popisni defter (tapu defter br. 487) koji prikazuje nahije sandžaka Lepanta i koji je sastavljen 975/1568. godine kao novi popis, odnosi na vremena kada je bio tek osnovan. Ajni Ali u XVII stoljeću ih rastavlja i prikazuje Trikkalu u rumelijskom, a Lepant u ejaletu Džezair (= Ostrva Sredozemnog

Badradžik je carski has; prihod 107.293¹³⁸.

Elasonija (= Elassona) je u posjedu Mustafa-paše; prihod 38.021¹³⁹.

Čataldža (= Pharsalos) je has njegove ekselencije Ibrahim-paše; prihod 39.912¹⁴⁰.

mora), i saopštava da je u to vrijeme Trikkala bila sastavljena od 36 zijameta i 439 timara i da su se u njoj nalazili hasovi beglerbega u vrijednosti od 450.885 akči. Iako se u popisu iz 927/1521. godine (tapu defter br. 105) kaže »vilajet Inebahti sa vilajetom Trikkala« ne može se misliti da to predstavlja dokaz da su u to doba oba imala status sandžaka. Dok se u ovom defteru na svakom mjestu spominje sandžak Trikkala, dotle se nigdje ne spominje sandžak Lepant u vezi sa mjestima koja su 977/1570. godine spomenuta kao nahije sandžaka Lepanta.

¹³⁷ Godine 927/1521. Lepant je sa 509 hrišćanskih kuća i džematima Cigana (28) i Jevreja (84) bio carev has, a zapisan je i njegov prihod od 213.830 akči (tapu defter br. 105). Godine 977/1570. nahije sandžaka Lepanta bile su sastavljene dijelom od carskih hasova u nahijama: Lepant, Olendirik? (اولندرک), Badradžik, Čataldža (= Farsala), Dömeke (= Domokos), Velestin (= Velestinos), Krenbeš? (کرنبش), Kravari (قراواری), Apokri? (اپوفري) i Agra-fa, a dijelom od hasova vezira i emira, od timara i arpaluka. Posebno su upisani mustahfizi tvrđava Golo-sa i Badradžika. Samo mjesto Lepant sa prihodom od 107.999, sa resmovima skele i drugog od 122.300 akči bio je carev has (za pojedinosti vid. defter br. 487). Ajni 'Ali, na početku XVII stoljeća bilježi da ovaj sandžak ima 13 zijameta, 287 timara i has od 300.000 akči.

¹³⁸ Godine 927/1521. nahija Badra ili Badradžik sa svojim hasovima i zijametima upisana je u ovom sandžaku. Samo mjesto Badra sa prihodom koji je upisan ovdje bila je carski has, a jedan od zijameta u ovoj nahiji pripadao je Mehmed-čelebiji, sinu Omer-čelebije. Godine 977/1570. samo mjesto Badradžik u sandžaku Lepant sa prihodom od

94.800 akči bio je opet carski has (up. tapu deftere br. 105 i 784).

¹³⁹ Godine 927/1521. sama Alasonija (= Elassona) sa 35 muslimanskih i 311 hrišćanskih kuća i prihodom od 38.021 akčom bila je has Piri Mehmed-paše; u ovoj nahiji vidi se i jedan zijamet u rukama Mehmed-bega, sina Mustafa-bega, sina Davud-paše (za pojedinosti vid. tapu defter br. 105). U popisu iz 977/1570. godine Alasonija se nalazila među nahijama sandžaka Lepanta. Godine 919/1513. ovdje su neka sela bila has velikog vezira Ahmed-paše Hercegovića (Hersekzade).

¹⁴⁰ Godine 927/1521. sama Čataldža sa 104 muslimanske kuće u četiri mahale i šest veslača (*kürekçi*), zatim 189 hrišćanskih kuća u četiri mahale i sa prihodom od 239.912 akči, bila je carski has (tapu defter br. 105) što znači da je Ibrahim-paši data kasnije. Postoji jedan defter u kome su sumarno popisani hasovi Ibrahim-paše koji su se u to vrijeme nalazili u raznim sandžacima (Topkapu Saray Arşivi D. 544). Prema tom defteru imao je hasove: u 8 sela Timurhisara (= Siderokastron) u Paša sandžaku (49.762); u 4 sela Soluna (resmovi od zimovnika za stoku [*rusüm-i kişlak-i gavmişan*] i dr. 23.669); u 5 sela nahije Tatarpazara (= Pazardžik) i Samokova (25.184) što skupa iznosi 98.615 akči; zijamet Alasoniju u sandžaku Trikkali, i to u Alasoniji i u 18 sela (39.383); u 12 sela zijameta Mutafije (مطافیه) koja pripada Čataldži [= Pharsalos] (79.239) i posebno u 4 sela (40.435), tri sela u Alasoniji (= Elassona) (25.080); sama Čataldža (= Pharsalos) i u 16 sela (82.527); u nahiji Golo-s, koja pripada Čataldži, ta kasaba i u 6 njenih sela 63.011; u 12 sela nahije Fanar (i posebno Kardise sa tržnom carinom 47.258), u nahiji Krenbaš? (کرنبش) ta kasaba i u 15 sela (50.239); u 7 sela nahije Dömeke

Dömeke (= Domokos) je u posjedu Piri-paše; prihod 60.393¹⁴¹.

Tirhala (= Trikkala) je u posjedu sandžakbega, 131.019¹⁴².

Yenişehir (= Larisa) je u posjedu sandžakbega; prihod 113.079¹⁴³.

Fanar (= Phanar, Fanarion) drži jedan subaša; prihod 60.495¹⁴⁴.

Agrafa je u posjedu (jednog) zaima; prihod 42.994¹⁴⁵.

(= Domokos), posebno sa mukatom poreza za ispaše (*resm-i otlak*) (25.946); još 5 sela Alasonije (13.826); u 6 sela nahije Trikkale (38.584) i posebno u 11 sela (29.572); u 5 sela nahije Agrafa (29.589) što skupa čini 614.680 akči; u sandžaku Agriboz, sama Istifa (= Tiva) i u 31 selu i 3 mezre (302.046); u nahiji Atini, sama Atina i u 15 sela i 8 mezri (218.284); u 5 sela nahije Livadije (26.944); u nahiji Cataldža, samo mjesto Cataldža i u 2 sela (98.548) što iznosi skupa 645.822 akće; u nikopoljskom sandžaku samo mjesto Rahova i u 6 sela (i posebno sa carinom od soli 60.373); u 6 sela nahije Trnovo (33.816); u nahiji Tutrakan, ta kasaba i u 4 sela (28.581), Despot Birgos i u 4 njegova sela (10.701), Malamarič ? i u 4 njegova sela (17.466), u jednom selu i 5 mezri nahije Červen (9.147), varošica Zištvī (= Svištov) i u 1 selu (75.248), što skupa čini 235.332 akće; u livi Silistri u jednom selu i jednoj mezri u nahiji Varna (1810); posebno u ajaletu Anadol, u sandžaku Ajdin, u nahiji Alaşehir u jednom selu i 2 čifluka (10.000) što iznosi svega 1.606.259 akči (za pojedinosti vid. Topkapu Saray Arşivi D. 544).

¹⁴¹ Godine 927/1521. iz zijameta *Dömeke* (= Domokos) samo mjesto *Dömeke* (= Domokos) bilo je has Mehmed-bega, defterdara carske blagajne. U kasabi je bilo 6 muslimanskih i u 9 mahala 311 hrišćanskih kuća i prihod od 60.393 akči. U tom području nalazili su se posebno i hasovi Skender-bega koji je u to doba bio timar-defterdar Rumelije. Vidi se da u to vrijeme zijamet *Karafija*? (ili *Mutafija*?) pripada kazii *Cataldži* (= Pharsalos) i (nahiji) *Dömeke* (= Domokos). Godine 977/1570. *Dömeke* kao i *Cataldža* i *Agrafa* nalaze se među nahijama sandžaka *Lepanta* (up. tapu deftere br. 105 i 487). Godine 977/1570. samo mjesto *Dömeke* sa prihodom od 80.423 akće bio je has sandžakbega *Lepanta*. Međutim, u to vrijeme neka sela u na-

hiji *Dömeke* kao i kaza *Cataldža* bila su carski has.

¹⁴² Godine 927/1501. mjesto *Trikkala* bilo je has Mehmedšah-bega, sandžakbega *Trikkale*. U varošici se nalazilo 265 muslimanskih kuća u 22 mahale, 343 hrišćanske kuće u 8 mahala, 17 akindžija, 6 veslača (kürekçi) i 181 jevrejska kuća. Prihod je, vidi se, bio isti. Među zijametima nahije *Trikkale* nalazio se i zijamet *Mahmud-čelebije*, sina *Karadža-paše* i mnogo spahijskih timara (up. tapu defter br. 105; o stanju ovog sandžaka 1010/1602. godine vid. tapu defter br. 695).

¹⁴³ Godine 927/1521. samo mjesto *Yenişehir* (= Larisa) sa 693 muslimanske kuće u 14 mahala i zasebno 75 hrišćanskih kuća, te džemati *Arbanasa* i *Jevreja* i sa istim prihodom spadao je u zijamet *Mehmed-čelebije*, sina *Karadža-paše*. Mjesto *Platimna* u zijametu *Platimna* (پلاتیمنه) za koji se vidi da pripada ovoj kazii spadalo je u hasove *Mustafa-paše* (*Çoban*). *Kasaba Kesridže*, (کسریدجه) koja također pripada ovoj kazii nalazila se u zijametu *Ahmed-čelebije*, sina *Dželil-begova*, sina *Ismail-bega* (*Işfendijarzađe*). (Za pojedinosti vid. defter br. 105).

¹⁴⁴ Godine 927/1521. samo mjesto *Fanar* u ovoj nahiji sa 53 muslimanske kuće u 3 mahale i 370 hrišćanskih kuća u 6 mahala i sa istim prihodom nalazilo se u zijametu *Mehmed-čelebije*, sina *Sinan-paše*. *Zijamet Kelemča*? (کلمچه) u ovoj nahiji nalazio se u hasovima *Kasim-paše*, a neka mjesta u *Trikkali* u hasovima *beglerbega Rumelije Ahmed-paše* (*Hain*), (up. defter br. 105). Godine 977/1570. *Fanar* kao i *Larisa* (*Yenişehir*) nalaze se među nahijama sandžaka *Lepanta* iz čega se vidi da su ta mjesta u ono vrijeme ostala u *Trikkali* (vid. defter br. 487).

¹⁴⁵ Vidi se da je samo mjesto *Agrafa* 927/1521. godine sa 332 hriš-

U PRIZRENSKOM SANDŽAKU¹⁴⁶

Perzerin (Prizren) je u posjedu sandžakbega; prihod 74.068¹⁴⁷.
Trgovište je u posjedu sandžakbega; prihod 24.733.
Poča (= Đakovica) je u posjedu sandžakbega; prihod 25.868.

U KRUŠEVAČKOM SANDŽAKU¹⁴⁸

Zaplana je srebrni rudnik; carski has; prihod 203.969¹⁴⁹.
Plana (tur. Iplana) je srebrni rudnik; carski has; prihod 9.491¹⁵⁰.
Aladžahisar (= Kruševac) je u posjedu sandžakbega; prihod 65.784¹⁵¹.
Urküb (= Prokuplje) je u posjedu sandžakbega; prihod 26.445.
Leskofče (= Leskovac) je u posjedu sandžakbega; prihod 34.310.
Bolvan (= Bovan) je u posjedu (jednog) zaïma; prihod 17.081.17.081.

U VIDINSKOM SANDŽAKU¹⁵²

Vidin je u posjedu sandžakbega; prihod 224.011¹⁵³.

ćanske kuće i prihodom od 48.994 akče bila has Ferhad-paše. Tada je zijamet Golos, a i samo mjesto Golos pripadalo Agrafti. Godine 977/1570. vidi se da on kao nahija pripada kazi Fanar, a samo mjesto Agrafta, pak, budući da se i tada nalazilo među nahijama sandžaka Lepanta sa prihodom od 20.000 akči, nalazilo se u zijametu Husejna, mir-i 'alema vilajeta Džezaira (up. deftere br. 105, 487).

¹⁴⁶ Iako sandžak Prizren (Pirzerin) nije spomenut u *Tabakātu 'l memāliku*, sigurno je da on postoji odavno. I u popisu koji je izvršen 935/1530. godine izričito se kaže da je to sandžak. 'Ajni 'Ali saopštava da je to has od 281.646 akči, da tu ima 17 zijameta i 225 timara. Katib Čelebi kao njegovo područje bilježi: Suha Rika, Havas-i Prizren, Kičevo (Kirčevo), Bihor i Trgovište.

¹⁴⁷ Godine 935/1530. ova kasaba imala je 4 mahale muslimanskog i 9 mahala hrišćanskog stanovništva (za pojedinosti vid. tapu defter br. 167).

¹⁴⁸ Ni on nije zabilježen od strane Dželalzade-a. Međutim, svi popisi s početka XVI stoljeća prikazuju ga kao sandžak. Ajni Ali ga spominje u Rumeliji sa hasom od 202.990 akči, 27 zijameta i 509 timara. Katib Če-

lebi, međutim, njegovo područje smatra još većim.

¹⁴⁹ Godine 935/1530. upisano je kao »carski has, rudnik srebra i mjesto gdje se održava nedeljni sajam (pazar)« sa 21 muslimanskom, 144 hrišćanske i 3 ciganske kuće i prihodom od 203.910 akči (up. tapu defter br. 167).

¹⁵⁰ Plana koja je u to vrijeme sa državala iste podatke imala je 6 mahala sa 13 muslimanskih i 96 hrišćanskih kuća i bila carski has sa istim prihodom (up. isti defter).

¹⁵¹ Godine 935/1530. imao je 10 muslimanskih i 2 hrišćanske mahale i bio sandžakbegov has. Vidi se da se u varoši održavao pazar.

^{151a} Status Prokuplja (Urkub), Leskovca i Bolvana koji su spadali u ovaj sandžak isti je i u popisnom defteru br. 167 (za pojedinosti vid. isti defter).

¹⁵² Kao što je *Tabakatu 'l memalik* spomenuo sandžak Vidin u osmom stupnju tako ga bilježe i svi popisni defteri. Samo dok su ovdje i u jednom popisnom defteru (tapu defter br. 370) koji potiče iz 935/1530. godine prikazane 3 varoši, dotle je u popisu koji potiče iz sredine XVI stoljeća navedeno da se sandžak Vidin sastoji do nahija: Vidin, Polim-

Banja (Bana) je u posjedu sandžakbega; prihod 5.611¹⁵⁴.
Svrljig (tur. Isfirlig) je u posjedu spomenutog; prihod 1.833¹⁵⁵.

U FLORINSKOM SANDŽAKU¹⁵⁶

Florina (= Lerin) ranije je bio carski has, a sada je u posjedu jednog subaše; prihod 36.494.

U MOREJSKOM SANDŽAKU¹⁵⁷

Balyabadra (= Patras, danas Patrai) je carski has; prihod 133.032¹⁵⁸.

lje, Zagorje, Krajina, Crna Reka, Timok, Feth-i Islam, (Kladovo?), Banja, Svrljig (Isferlik) i tvrđava: Vidin, Flordin (فلودين), Belgrad, (danas Belograddžik), Banja, Svrljig i Feth-i Islam (za pojedinosti vid. tapu defter br. 514). 'Ajni 'Ali ga prikazuje kao sandžak sa 12 zija-meta, 195 timara i prihodom od 330.000 akči. I Katib Čelebi nabraja njegovo područje.

¹⁵³ Defter br. 370 bilježi ovo mjesto kao sandžak u kome je sandžakbegov has 173.537 akči i u kome se nalaze tri tvrđave i 789 sela (Tapu defter br. 370 koji potiče iz 915/1510. godine).

¹⁵⁴ Isti defter bilježi da je to carski has sa 5 muslimanskih i jednom hrišćanskom mahalom i prihodom od 13.062 akči zajedno sa nijabetom vilajeta (tapu defter br. 370).

¹⁵⁵ Ovaj popisni defter saopštava da je Svrljig u posjedu Skenderbega, defterdara i »čehaje uzvišenog seraskera«.

¹⁵⁶ Vidi se da stvaranje sandžaka Florine (Lerin) predstavlja neki izuzetan slučaj i da ona u drugim popisima ovog vremena nije upisana kao sandžak. Defter br. 167 saopštava da se kaza Florina nalazi u sandžaku mirimirana Rumelije i da je samo mjesto Florina (= Lerin) zija-jamet. Godine 935/1530. njen prihod iznosio je 26.494 akče.

¹⁵⁷ Kodža Nišandži govori o sandžaku Moreji u devetnaestom stupnju. U Moreji, za koju se zna da je sandžak od Fatihova vremena, postoje još neke nahije pored ovdje spomenutih. Kako defter koji nam prikazuje njeno ondašnje stanje nije potpun, nismo u mogućnosti da pratimo stvarnu organizaciju ovog

sandžaka. Samo su zasebno upisane nahije: Vostica (Vostitsa, Egion) [samo mjesto Vostica (Egion) je has Mahmud-paše], Vumru? ووررو (samo mjesto Vumru je has sandžakbega) Kirvokur? كيرووقور, Arkadija (= Kiparisia, has sandžakbega) i Leondar (= Leonidion?, لوندار (has sandžakbega). U prvoj polovini XVI stoljeća Moreja je kao sandžak obuhvatala manje-više ove iste nahije i iste kasabe (D. 9.578, D. 8.803, D. 10.057). Kada je u drugoj polovini ovog stoljeća poluostrvo razdvojeno na sandžake Moreju i Mezestru (= Mistra), onda je jedan dio kadiluka koji su ovdje spomenuti pripojen novoosnovanom sandžaku Mezestri (= Mistri). U popisu koji je izvršen 979/1572. godine pod rukovodstvom kadije Patrasa (Balya Badra) Mehmeda u sadržaju sandžaka Moreje navode se ovi kadiluci: Balya Badra (Patras), Holomič (= Amalias) Arhos (= Argos), Korluts (Korint), Kalavrita (Kalabryta), Karitena (= Karytena) i Arkadija (= Kiparisia). Pored toga kad se govori o carskim hasovima ovog vremena, onda se vidi da se u ovom sandžaku nalaze i kadiluci Moton (= Motoni) i Anaboli (= Napolis) i tvrđava Anavarin (= Neokastron). Iako je 'Ajni 'Ali prikazao da sandžak Moreja ima 100 zija-meta i 600 timara, tu se godine 979/1572. nalazilo 48 zajima i 671 spahija. *Džihānmīmū* predstavlja poluostrvo kao dva sandžaka i saopštava da se ono smatra jednom pokrajinom (memleket-i vahide), što znači da je Moreja kasnije postala ajalet koji se sastoji od šest sandžaka: Korintos (= Korint), paša-sandžak, Mezestre (Mistras), Koron (=

Moton (= *Modoni*) je carski has; prihod 136.907¹⁵⁹.

Koron (= *Koroni*) je carski has; prihod 162.081¹⁶⁰.

Holomič (= *Amalias*) je carski has; prihod 33.011¹⁶¹.

Mezestre (= *Mistra*) je u posjedu sandžakbega; prihod 105.539¹⁶².

Karitena (= *Karytena*) je u posjedu jednog subaše; prihod 40.968¹⁶³.

Anavarin (= *Navarin* danas *Pylos*) je carski has; prihod 28.964¹⁶⁴.

Kalavrta (= *Kalabryta*) je u posjedu jednog subaše; prihod 24.717¹⁶⁵.

Koroni, *Manija*, *Anaboli* i *Aja Maura*. (Za *Fatihovo* doba vid. *Tapu defter* br. 10, za doba *Selima II* vid. *Tapu defter* br. 509; za stanje 1022/1613. g. vid. *Tapu defter* br. 713).

¹⁵⁸ U doba *Fatiha Balya Badra* [= *Paleo Patras*], bila je has zaji-
ma i nalazila se u posjedu subaše
ovog šehera (varoši) *Murat-bega*, si-
na *Timurtaša* (up. *defter* br. 10).
Godine 979/1572. samo mjesto *Balya*
Badra (*Patras*) bila je carski has s
prihodom od 19.404 akče) bio je has
jedan centar (merkez) pripadala
sandžaku *Moreje* (up. *defter* br. 509).
Katib *Čelebi* kaže: »To je skela i kad-
iluk u *Moreji* nasuprot *Lepantu*«.

¹⁵⁹ Budući da je *Modon* (*Modoni*)
osvojen za vrijeme *Bajazida II*
(906/1501), nema ga u defteru iz *Fa-
tihova* vremena. Nakon što je obra-
zovan sandžak *Mezestre* (*Mistra*),
njemu je pripojen, vidi se, i *Modon*
(*Modoni*), (up. *tapu defter* br. 603 iz
991/1583), on je i 979/1572. godine bio
carski has. Samo mjesto *Modon* ima-
lo je tada prihod 123.269 akči osim
prihoda njegove solane. (Up. *defter*
br. 509).

¹⁶⁰ I *Koron* (*Koroni*) je kasnije,
kao i *Modon* (*Modoni*), pripojen san-
džaku *Mezestri* (*Mistra*). Popisni def-
ter (defter br. 603) koji je započeo
Kapetanzade Ahmed-čelebi, a posli-
je njegove smrti, završio defter-
emin *Rumelije Mehmed*, sin *Alije*,
prikazuje da kadiluk *Koron* (*Koro-
ni*) pripada *Mezestri* (*Mistri*), i saop-
štava da su *Koroni* (sa 300 hrišćan-
skih i 10 jevrejskih kuća i prihodom
od 110.000) carski has, što potvrđu-
je i *Katib Čelebi* u *XVII* stoljeću
kad kaže: »To je jedna varoš u unu-
trašnjosti četiri milje od rta *Manje*
i rta *Horosa*« i kaza koja pripada
sandžaku *Mezestri* (*Mistri*).

¹⁶¹ To je u doba *Fatiha* bila jed-
na nahija *Moreje*, a samo mjesto
Holomič (*Amalias*, sa 101 kućom i
prihodom od 19.404 akče) bio je has
morejskog sandžakbega *Sinan-bega*,
sina *Elvan-bega* (up. *defter* br.
10). Godine 979/1571. je kaza u mo-
rejskom sandžaku, a samo mjesto
Holomič (*Amalias*), pak carski has
(sa prihodom od 27.064 akče) kako se
vidi ovdje.

¹⁶² Za *Mezestru* (*Mistra*), čiji po-
ložaj nismo mogli pratiti u doba *Fa-
tiha*, vidi se da je 979/1571. godine
organizovana kao poseban sandžak
i da se u njoj tada nalazio alajbeg
ovog sandžaka po imenu *Ali*, sin
Kurdov (up. *defter* br. 509). U sa-
držaju koji prikazuje nahije ovog
sandžaka 991/1583. godine upisane
su nahije: *Mezestra* (*Mistra*), *Me-
nefša* (*Monenvasija*), *Kalamata* (?)
i *Metoni*, a ranije smo rekli da se
vidi da je i *Koroni* kao zasebna ka-
za pripadao ovom sandžaku. To
potvrđuje i *Katib Čelebi* u *XVII*
stoljeću. Sama *Mezestra* sa 1.000
hrišćanskih i 199 jevrejskih kuća i
prihodom od 113.250 akči bila je
991/1583. godine has sandžakbega
ovog sandžaka.

¹⁶³ *Karitena* je i nakon formiranja
sandžaka *Mezestre* ostala u sastavu
morejskog sandžaka. Godine 979/
1571. ova kasaba (sa prihodom
20.027) bila je has *Mehmed-bega*,
sandžakbega *Moreje* (*defter* br. 509).

¹⁶⁴ Može se zaključiti da je i sama
tvrđava *Anavarin* (*Navarin*, danas
Pylos), koja je 979/1571. godine pri-
padala kadiluku *Modon* (= *Metoni*),
prešla u sandžak *Mezestru*. Samo je
i tada bila carski has (sa prihodom
od 29.436, *defter* br. 509).

¹⁶⁵ *Kalavrta* je u doba *Fatiha* bi-
la jedna nahija u morejskom san-

Kori(n)tus (Korint) je u posjedu gradske posade; prihod 62.470¹⁶⁶.

Vanika je u posjedu posade grada Vanike, 4.400.

Arhos (= Argos) je u posjedu Ajas-paše; prihod 36.831¹⁶⁷.

U VUČITRNSKOM SANDŽAKU¹⁶⁸

Nova Brde (= Novo Brdo) je carski has; prihod 10.262¹⁶⁹.

Trepča je carski has; prihod 10.024¹⁷⁰.

džaku, a sama Kalavrita (sa 181 kućom i prihodom od 20.806) nalazila se u hasu subaše ovog šehera Ibrahim-bega. Godine 979/1571. opet se javlja kao kadiluk koji pripada ovom sandžaku i u čijim se selima nalaze hasovi Mehmed-paše Sokolovića u vrijednosti od 80.000 akči. U to doba u ovom sandžaku nalazili su se hasovi vezira Ferhad-paše i rumelijskog beglerbega Husejin-paše, te zijameti alajbega morejskog sandžaka Mahmuda, i Mehmeda, čehaje pokojnog Osmanšah-bega (Više vid. tapu deftere br. 10 i 509).

¹⁶⁶ Nahija Korintos (Korint) je u doba Fatihna bila najvažnije područje u morejskom sandžaku, a samo mjesto Korint sa 328 kuća i prihodom od 27.151 bio je sandžakbegov has (defter br. 10). Godine 979/1571. ona je također nahija morejskog sandžaka za koju je 'Ajni 'Ali dodao da je Korint, kasnije kad je Moreja postala ajalet, postao paša-sandžak (defter br. 509). Katib Celebi kaže da se: »na ulazu u Moreju nalazi jako utvrđenje i tvrd grad sa 360 bedema i predstavlja kapiju Morejes«.

¹⁶⁷ Godine 979/1571. samo mjesto Arhos (Argos) u nahiji Arhos, koja pripada morejskom sandžaku, je has (Lala) Mustafa-paše (7.885 akči) (up. defter br. 509).

¹⁶⁸ U sadržaju popisa koji je 892/1487. godine izvršio Jusuf ibn Abdullah vidi se da je sandžak Vučitrn sastavljen od nahija: Vučitrn, Lab, Priština, Morava, Topolnica i mustahfiza tvrđave Novabri (Novo Brdo). Osim toga, upisane su i nahije Klopotnik, Dolce i Oseč. Njihova središta bila su, npr., mjesta Dolce, pazar Klopotnik itd. Tada je sandžakbeg vučitrnskog sandžaka bio Mehmed-beg, sin Hurem-begov. Nahija Lab bila je u zijametu za-

ima Laba Hasan-bega, nahija Morava u zijametu Husni-bega, a Topolnica (iz tahvila Sadulah-čelebija) u zijametu Amirza-bega, sina Burmova (vid. tapu defter br. 22). U popisu iz 951/1544. godine u ovom sandžaku upisane su nahije: Lab (has Mehmed-paše), Morava, Topolnica i Belasica (Više vid. tapu defter br. 234), od kojih, Katib Celebi, Moravu ubraja u područje Vučitrnna (spominjući posebno Kosovo i Janjevo). 'Ajni 'Ali prikazuje ovaj sandžak zajedno sa Prištinom, u stavu rumelijskog ajaleta, sa hasovima od 205.000 akči, 10 zijameta i 302 timara (neke bilješke o ovoj livi vid. u *Edirne ve Paşa Livası* str. 10, 157 i 439).

¹⁶⁹ Bilješke u vezi sa Novim Brodom iz XV st. vidi u tapu defteru br. 22 i u *Edirne ve Paşa Livası* na više mjesta. Zato što su se ovdje nalazili rudnici, tu je godine 951/1544. upisano i 146 kuća računajući tu i majstore (*ustadan*), a posebno 6 jevrejskih kuća. Vidi se da su u to doba ovoj kazii pripadale i neke nahije kao Trbušica, Dobričani, Leskovac (Leskočče), Ostrovica, Morava i Kratovo (Kara Tonlu?) (Više vid. tapu defter br. 234). U defteru br. 167 (934/1527) ovaj se kadiluk spominje kao carski has i 3.983.785 akči »prihoda od ispendže samog Novog Brda sa prihodom od rudnika, kovnice i raznih mukata« (Vid. str. 340). Katib Celebi saopštava da se u ovom kadiluku nalaze rudnici i većina mukata skopskog nazorništa (nazaret).

¹⁷⁰ Godine 951/1544. sami rudnik Trepča (u dva dijela Gornjoj i Donjoj) bio je mjesto sa 76 muslimanskih i 277 nemuslimanskih kuća i prihodom od 207.769 (up. tapu defter br. 244). Međutim, nešto malo ranije (934/1527) upisana je kao car-

Priština je carski has; prihod 59.551¹⁷¹.

Vučitrin (= Vučitrn) je u posjedu sandžakbega; prihod 18.918¹⁷².

U JANJINSKOM SANDŽAKU¹⁷³

Narda (= Arta) carski has; prihod 235.777¹⁷⁴.

Janina (= Jöannina) u posjedu sandžakbega, prihod 139.550¹⁷⁵.

Rinase u posjedu sandžakbega; prihod 20.110.

Ajdonat u posjedu sandžakbega; prihod 40.206¹⁷⁶.

Konica (= Konitsa) je u posjedu jednog subaše; prihod 21.012¹⁷⁷.

ski has, njen prihod od poljoprivrede, ispendže, od rudnika Trepče i samog mjesta Trepče iznosio je 802.570 akči (up. defter br. 167 str. 360).

¹⁷¹ Zijamet Priština je 892/1487. godine sa tahvila Mahmud-bega, brata Ishak-paše bio has mirilive. Džemat muslimana u samom pazaru Prištini imao je 51 kuću, zatim je bilo 252 nemuslimanske kuće i upisan prihod od 65.401 akče. U ovoj nahiji nalazio se osim toga zijamet Junusa iz Trapezunta koji je išao u vojni pohod sa Paša-sandžakom (Up. defter br. 22). Godine 934/1527. ovaj je kadiluk bio carski has; samo mjesto Priština imalo je tri muslimanske mahale, akindžije i 9 nemuslimanskih mahala i davalo prihod od 65.801 akče (defter 167). Godine 951/1544. zadržala je manje-više isti status, a u 7 mahala nalazila se 151 muslimanska kuća (Up. tapu defter br. 234).

¹⁷² Godine 892/1487. samo mjesto Vučitrn sa 43 muslimanske i 74 nemuslimanske kuće i prihodom od 26.204 akče bilo je sandžakbegov has. Godine 934/1527. u njemu se nalazilo šest muslimanskih i pet nemuslimanskih mahala sa istim prihodom. Godine 951/1544. prihod od ovog mjesta iznosio je 20.132 akče. U to vrijeme u nahiji Vučitrn nalazili su se i hasovi (Kara) Ahmed-paše, begler-bega Rumelije (Up. tapu deftere br. 22, 167, 234).

¹⁷³ Poznato nam je da je u doba Bajazita II njen sandžak-beg bio Davudpašazade Mustafa-beg (up. *Edirne ve Paša Livası* vid. sadržaj). U popisu sandžaka Janine koji je izvršen u drugoj polovini XVI sto-

ljeća (vrijeme Murata III i velikog vezira Sijavuš-paše) nalazimo neke nahije kojih nema ovdje; nahija Malakas (= Malakasion) (carski has), Kondoz? (carski has), Zagorje (= Zagorion) (isto tako), Podgorjani (na karti u *Džihānnumā*: Pogonija = Pogoniani, has »Kodža« Sinan-paše), Džernako (?) (= Greventikos ?), Lama, Kakotrak (?), Kirenje (? = Krania) i Radomir. 'Ajni 'Ali bilježi sandžak Janinu sa 460.000 akči hasova, 62 zijameta i 345 timara (više vid. defter br. 586).

¹⁷⁴ Kadiluk Narda (Arta) spadao je 987/1579. godine u hasove Osman-paše (Özdemiroğlu). Prihod same Narde u kojoj se nalazio i džemat Jevreja, iznosio je 105.000 akči. U ovo vrijeme vide se i timari mustahfiza grada Narde (up. defter br. 586, druge bilješke o Nardi i o vakufima Faik-paše u ovoj nahiji vid. *Edirne ve Paša Livası*).

¹⁷⁵ Janina je i 987/1579. godine bila sandžakbegov has; tada je u njoj bio džemat muslimana od 53 osobe, 500 hrišćanskih kuća i džemat Jevreja od 34 osobe. Prihodi od nje iznosili su 165.000 akči (za ostale pojedinosti i za hasove beglerbega Rumelije Ibrahim-paše »osvojitelja Kaniže« vid. defter br. 586).

¹⁷⁶ Pripajanje Ajdonata Delvini izvršeno je u svakom slučaju u doba Murata III, jer ga spominje defter br. 586, a karta u *Džihānnumā* prikazuje i Ajdonat kao i Kondus u sandžaku Delvini (vid. naprijed nap. 85).

¹⁷⁷ Nahija Konica (= Konitsa) nalazila se 987/1579. godine u carskim hasovima (vid. defter br. 586 i *Džihānnumā*).

Zogoz je zijamet; prihod 31.825¹⁸⁰.

U SANDŽAKU KARLI-ILI¹⁸¹

Aja Maura (= Santa Maura, danas Levkas) je u posjedu sandžakbega; prihod 26.221.

Angelikasri (= Angelokastron) je u posjedu sandžakbega; prihod 21.002.

Vonica (= Vonitsa) je u posjedu sandžakbega; prihod 18.484.

U ZVORNIČKOM SANDŽAKU¹⁸²

Zvornik (tur. Izvornik) jedan dio je carski has, a drugi je u posjedu sandžakbega; prihod 64.440.

Srebrnica (Sirebereniçe) je srebrni rudnik; carski has; prihod 477.032.

Brvenik je sandžakbegov has; prihod 6.629.

U HERCEGOVAČKOM SANDŽAKU¹⁸³

Foča je u posjedu sandžakbega; prihod 41.560¹⁸⁴.

¹⁸⁰ U popisu iz 987/1579. godine Zogoz je upisan kao nahija koja pripada sandžaku Janini i prikazan je kao carski has (up. isti defter).

¹⁸¹ I u jednom popisnom defteru (tapu defter br. 140 iz 934/1529) ove tri kasabe predstavljale su taj sandžak i sve tri su sa istim prihodom bile u hasu sandžakbega Kajtbaja. Samo su ribnjaci (*dalyan*) koji su pripadali Angelikasru (Angelokastron) i mukate raznih skela bili u carskim hasovima, a sami Ajdos (= Ajtos) koji je pripadao ovom sandžaku bio je u zijametu Mehmeda, sina Todoržakova (?). Osim toga, vidi se da u selima koja pripadaju Ajdosu ima timara Hamza-bega, sina Faik-pašina i Saliha, sina Mustafa, sina Faik-pašina. Upisani su još i mustahfizi tvrđava Angelikasra i Ajamaure (Levkas). 'Ajni 'Ali spominje sandžak Karli-ili kao jedan sandžak ajaleta Džezair-i Bahr-i Sefid (ostrva Sredozemnog mora).

¹⁸² U popisu iz 939/1533. godine koji je izvršio Husam, sin Sulejmana, kadija kadiluka Vučitrna upisane su u zvorničkom sandžaku osim ove tri kasabe još nahije: Budimir (= Ludmer), Šubin i Kušlat. Sam Zvornik sa 113 muslimanskih kuća i prihodom od 16.104 akči i posebno

16.011 akči raznih mukata bio je carski has. Sama Srebrenica, sa zapisom da se »u njoj održava pazar i da ima utvrđen grad koji čuvaju mustahfizi sa timarima« sa 36 muslimanskih, 178 nemuslimanskih kuća i prihodom od 93. 692 akće i posebno selo Sasi, rudnik srebra (pripada Srebrenici) sa cjelokupnim prihodom od 240.685 akči, nalazilo se u carskom hasu. U to vrijeme u nekim nahijama nalaze se i vojnuci. (Više vid. tapu defter br. 175). Početkom XVII stoljeća ovaj sandžak pripadao je bosanskom ajaletu (vid. 'Ajni 'Ali, Risala).

¹⁸³ U doba Fatiha (882/1478) »vilajet Hercegovina« za koju se kaže da njom upravlja sandžakbeg sastojao se od mnogo nahija i tvrđava. U jednom pojedinačnom defteru upisane su nahije: Sokol, Neretva, Kukanj, Samobor, Milaševa, Popovo, drugi naziv Popovska, Zagorje, Osanica, Duštica, Konac-Polje, Nevesinje, Kava, Dabri, Todevac i Gacko. Osim ovih nahija, spomenute su sljedeće tvrđave: Ljubuški, Rog, Ključ, Mostar, Blagaj, Počitelj, Klubuk, Samobor i Mileševo. Oni su u to doba bili dijelom carski hasovi, dijelom hasovi sandžakbega i timari gradskih mustahfiza. U carske hasove spadali su posebno rudnici.

Pazar *Jeleč* (Yeleş) je u posjedu sandžakbega, prihod 9.658¹⁸⁵.

Pazar *Mostar* u posjedu... prihod 8.521¹⁸⁶.

Pazar *Prepolje* (= Prijepolje) u posjedu sandžakbega; prihod 17.773¹⁸⁷.

Goražde je u posjedu jednog subaše; prihod 27.891¹⁸⁸.

Nova (= Herceg Novi) je u posjedu sandžakbega; prihod 8.421¹⁸⁹.

U BOSANSKOM SANDŽAKU¹⁹⁰

Novi Pazar (Yeni Pazar) carski has; prihod 88.666¹⁹¹.

Npr. za nahiju Samobor postoji ovakva bilješka: »nahija Samobor, sami pazar Čajniče; to su rudnici gvožđa. To je stari (carski) has od osvojenja zemlje Hercegovine. Visoka Porta prodaje ga amilu, sada (882/1478) drži ga amil Karadža. Dat mu je sa haračom na tri godine za 3.500 dukata (*filuri*), osim resmi be-rata«. Osim toga, u carski has spadao je porez na stoku u raznim nahijama. (Za pojedinosti vid. tapu defter br. 5). Godine 925/1519. hasovi sandžakbega zauzimali su važno mjesto. U to vrijeme sandžakbeg je bio Kasim-beg. Kao što se tu nalazio zijamet Sinana, alajbega (miralay) hercegovačkog sandžaka, tu su se isto tako nalazili zijameti i timari Ali-pašinih rodaka Husni-čelebije i Nesuha te Mustafa-pašina rodaka Husejina (za pojedinosti vid. tapu deftere br. 76, 167 i *Edirne ve Paşa Livası*, str. 132 i druge). Početkom XVII stoljeća hercegovački sandžak pripadao je bosanskom ajaletu. Jedan dio mjesta koja su upisana ovdje u ovim defterima Katib Celebi ubraja među nahije Hercegovine (vid. *Džihännüma*).

¹⁸⁴ Ova kasaba koja je 882/1478. upisana kao »nahija Sokol, sami pazar Foča«, a 925/1519. »nahija Sokol, pripada Foči« u oba (deftera) prikazuje se kao sandžakbegov has. Godine 925/1519. upisano je da samo mjesto Foča ima 176 hrišćanskih kuća (prihod 52.829), a 935/1529. da ima devet mahala, tri tekije (zavije) i jedan džemat, a samo mjesto Foča daje prihod od 12.254 akče (Up. tapu deftere br. 5, 76, 167).

¹⁸⁵ Godine 882/1478. Blagaj je upisan kao tvrđava i nahija; 925/1519. opet kao nahija; godine 935/1529.

vidi se da je ova kasaba timar mostarskog kadije. (Up. iste deftere)

[Samo u originalu se ovdje ne navodi Blagaj], nego Jeleč, i ako nije u pitanju neka greška, onda je tu riječ o mjestu Jeleču kod Foče].

¹⁸⁶ U defteru br. 5 upisano je da se tvrđava Mostar zove još i Köprü Hisar. Godine 882/1478. sam pazar Mostar sa 19 kuća (ispendža 7.915) bio je timar Ali-bega, ujaka Sulej-man-paše (beglerbega Rumelije) (defter br. 5). On je 925/1519. sa 85 hrišćanskih i 4 muslimanske kuće (prihod 10.281) bio sandžakbegov has (defteri br. 76 i 167; vid. i *Edirne ve Paşa Livası*, indeks).

¹⁸⁷ Godine 882/1478. sam pazar Prijepolje sa 155 kuća, (ispendžom od 4837) i prihodom od 29.512 bio je sandžakbegov has (defter br. 5). Godine 925/1519. nahija Kukanj prikazana je da pripada Prijepolju, a sam pazar Tašliđza (Pileva = Plevlja) upisana je u ovom području (defter br. 76 i 167).

¹⁸⁸ Godine 882/1478. samo mjesto Goražde bilo je varoš (šeher) u istoj nahiji (sa 197 kuća, 5.874 ispendža i prihod 23.712). Godine 925/1519. ono je imalo 157 kuća i prihod od 34.692 i bilo sandžakbegov has sa tahvila zaima Mehmeda. Godine 935/1530. pripadalo je kadiluku Foči, a sam pazar Goražde sa prihodom od 26.959 upisan je kao sandžakbegov has (defteri br. 5, 76, i 167).

¹⁸⁹ Novi je 925/1519. godine sa 16 hrišćanskih kuća i prihodom od 9.501 bio sandžakbegov has (Up. defter br. 76).

¹⁹⁰ U bosanskom sandžaku koji se u doba Bajazita II (890—894 = 1485—89) naziva imenom »vilayet-i Kiral« (Kraljeva zemlja) u popisnim

Pazar Sarajevo (Saraj) je u posjedu sandžakbega; prihod 80.688¹⁹².

Varoš Višegrad je u posjedu sandžakbega; prihod 39.591¹⁹³.

Pazar Olovci (tur. Olofçe = Olovo) je carski has; prihod 77.711¹⁹⁴.

Fojnica, carski has; 50.507¹⁹⁵.

defterima iz toga vremena upisane su sljedeće nahije: Sarajevo, Neretva, Rama, Brod, Lašva, Visoko, Dubrovnik, Olovci (= Olovo), Pavli-ili, Borač, Rogatica, (Čelebi pazar), Hrtar, Osat, Vratar, Vrača, Demurđi-pazar (= Gluhavica) i Jeleč. Osim toga, postojale su sljedeće tvrđave: Bobovac, Prozor, Kreševo, Višegrad, Dobrun, Ključ, Hodidid i Zvečan. Rudna područja među ovim, o kojim mi nismo raspravljali, bila su carski has. Npr. bilješke »sam-pazar Kreševo je rudnik srebra«, »Selo Sas, pripada Višegradu, je rudnik željeza«, nalazili su se u carskom hasu. Osim toga, pored hasova sandžakbega bilo je zijameta i mustahfiskih timara. S druge strane, susreću se i skupine Vlaha. U Bosni se spominju i mjesta (tako!) koja se nazivaju Pavli-ili (= zemlja Pavlovića) i Kovač-ili ili Vilayet-i Kovač (= zemlja Kovačevića). Štaviše, neke od spomenutih mjesta prikazane su da pripadaju ovima. Tako je, npr., nahija Hrtar prikazana u Zemlji Pavlovića (vilayet Pavli), nahija Osat u Zemlji Kovačevića (Vilajet-i Kovač) itd. U to vrijeme u ovome sandžaku susrećemo među posjednicima timara ličnosti Saltuk-čelebi, vojvoda Ibrahim, Nimetulah-čelebi, Ahmed Penčjeki, Kasim-beg, brat Davud-paše, Mehmed, sin Mensur-bega, Češnjegir Mahmud-beg, Husejin-beg, sin Kučuk Sinan-bega, Mustafa-beg, brat Ali-paše, Mustafa-beg, sin Balabanage. (Za pojedinosti vid. defter br. 18 koji su sastavili Mustafa, sin Mehmedov i katib Mehmed, sin Hamzin 890/1485. godine i tapu defter br. 24 iz 894/1489). Bosna, koju u doba Dželalzade-a vidimo još kao sandžak u drugoj polovini XVI stoljeća dobila je status ajaleta kome je pripojena Hercegovina i drugi sandžaci (up. Risalu 'Ajni 'Alija).

¹⁹¹ Dok je 890/1485. godine zijamet Jenidže-i Pazar (= Novi Pazar) bio

u posjedu Ahmed-bega, sina Isa-begova, 894/1489. godine bio je has mirilive, a u samom Jenidže-i Pazaru nalazilo se 162 muslimanske i 53 hrišćanske kuće (prihod 32.369). Ovdje se nalazilo i vakufa pokojnog Isa-bega (up. deftere br. 18 i 24).

¹⁹² Godine 890/1485. nahija Saraj (Sarajevo) je, sa tahvila Gumli-čelebija, prešla u sandžakbegov has. Godine 894/1489. je sam pazar Saraj (Sarajevo) u ovoj nahiji koju vidimo u istom statusu upisan sa 92 muslimanske i 89 hrišćanskih kuća i kolonijom Dubrovčana od 7 (članova) i prihodom od 42.241 akče. Ovamo je pripadalo i Trnovo. Tu se vide i druga mjesta koja su tada bila sandžakbegov has. Npr., pazar Priboj, pripada Dobrunu, pazar Dmitrovića, pazar Blažuj itd. S druge strane susreću se timari seraskera Broda; timar seraskera vilajeta Pavlovića (Karagoz). (Up. isti defter).

¹⁹³ Godine 890/1485. zijamet Višegrad bio je u posjedu Mehmed-čelebija, sina Isa-begova, a sam pazar Višegrad upisan je sa 12 muslimanskih i 205 hrišćanskih kuća i prihodom od 24.279 akči. Posebno se nalazilo timar višegradskog kadije. Godine 894/1489. selo Sas prikazuje se da pripada Višegradu i saopštava se da je carski has (up. iste deftere).

¹⁹⁴ Godine 890/1485. Olovo (pripada Zemlji Pavlovića) je upisano kao pazar, rudnik olova i carski has sa 178 hrišćanskih i 3 muslimanske kuće. Godine 894/1489. vidi se da ima 177 kuća i prihod od 80.491 akče (up. deftere br. 18 i 24).

¹⁹⁵ Godine 890/1485. i 894/1489. sam pazar Konjic (pripada Neretvi) bio je u hasu sandžakbega sa 54 hrišćanske i jednom muslimanskom kućom (za pojedinosti vid. deftere br. 18 i 24).